

दान में प्राप्त

दाता श्री हरदत्त शर्मा, वैद्य
शास्त्री

पता १/७२-सदर बाजार,
दिल्ली छावनी १०

Acc. No. : 50320

मेघदूत काव्यम् ।

10/15

ਮੇਰਾ ਦੂਰ ਕਾਲਾ ਮੁ

Acc. No. 50320

। एतोयोसौगजः तद्वत्प्रेक्षणी
यः वप्रक्रीडापरिणतगजप्रे
क्षणीयः तं० २३ इति टीकायां

मेघदूतकाव्यं०

॥ केतकानां प्राधानं केतका
धानं केतका १ धानस्य हे
तुः सतस्य० अंतर्वीष्यः प
स्य स० मेघस्य प्रालोकः स
तस्मिन्० अन्यथा वृत्तिय
स्य तत् कंठस्य आश्लेषः
कंठाश्लेषे प्रणयोस्त्रेहोय
स्य स कंठाश्लेषप्रणयीत
स्मिन्० समीपस्थे सति आ
वरो ३ इति टीकायां ॥०
॥ दयितायाः जीवितं दयि
ता जीवितं दयिता जीवित
स्य प्रालंबनार्थं दयिता
जीवितालंबनार्थं १
। जीमूतेन मेघेन कर्त्ता १

॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ कश्चित्प्रतिदिष्टनामायकः रामगिर्याश्रमेषु बसति चक्रे ॥ रामेण उपलक्षितो
गिरिः रामगिरिः रामगिरेः आश्रमाः रामगिर्याश्रमाः तेषु० कथं भूतो यकः स्वाधिकारप्रमत्तः० स्वस्य अधिकार
स्वाधिकारः स्वाधिकारे प्रमत्तः पुनः किं० भर्तुः शापेन प्रसंगमिती महिमायस्यासौ पुनः किं वि० शापेन वर्षभो
येन वर्षे द्वादशमासलक्षिणाः कालः तेन नुज्यते इति वर्षभोयेन वर्षभोयेन कथं भूतेषु राम० जनकस्य

॥ ६० ॥ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ केचित्कांतौ विरहगुरुणा स्वाधिकारप्र

मत्तः ॥ शापेनास्त्वं गमितमहिमा वर्षभोयेन भर्तुः ॥ यकश्चैकैर्जनकतनया स्नान

पुण्योदकेषु ॥ स्निग्धशयातरुषु वसति गम्याश्रमेषु ॥ १ ॥ तस्मिन्नेदौ कतिवि

द्वला विप्रयुक्तः सकामी ॥ नीत्वा मासं केन कवलपत्रं सैरिक्तप्रकोष्ठः ॥ प्रापा

दस्य प्रथमदिवसे मेघमांश्चिष्टसानुं ॥ वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श ॥

२ ॥ तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः केतकाधानहेतो ॥ रंतर्वीष्यश्चिरमनुचरो राज

राजस्य दध्यौ ॥ मेघालोके भवति मुखिनोप्यन्यथा वृत्तिवैतः ॥ कंवाश्लेषप्रणयि

निजने किंपुनर्दूरसंस्थे ॥ ३ ॥ प्रत्यासन्नेन मेघमिदं दयिता जीवितालंबनार्थं जीमू

॥ मित्रदोहं कुर्वन्ति ये च विश्वासघातकाः
तेषां नाम न गृह्णन्ति ग्रन्थादौ च विशेषतः ८

तनया ज० जनकतनया
याः स्नानेन पुण्यानि उद
कानियेषु ते जनकतनया
स्नानपुण्योदकाः तेषु पु
नः किं वि० स्निग्धाः सरसप
त्रवोन्नासिनः शयातरवो
येषु ते स्निग्धशयातरवः
तेषु ॥ १ ॥ इति टीकायां ॥
॥ अवलयाविप्रयुक्तः अव
लाविप्रयुक्तः १ कनकस्य व
लयं कनकवलयं कनक
वलयस्य अंशकनकवलय
य अंशेन रिक्तौ प्रकोष्ठौ
बाहुयस्यासौ = प्रथमश्चा
सौ दिवसश्च प्रथमदिवसः
तस्मिन् यद्वा अदिवसे अ
रुहः तस्य दिवसः तस्मिन्
= प्रथम इति मेघविशेषणं =
आश्लिष्टा १ निःप्रालिङ्गितानि
सान्निध्यानि विषयानि येन स आश्लि
ष्टसानुः तं० वप्रस्य तडास्य क्री
डा वप्रक्रीडा वप्रक्रीडायां परि

॥ भुवने विदितः भुवन
विदितः तस्मिन् भुवन
वनविद्याते पुष्करा
पानीयं प्रावर्तयंति
थिव्यां नमयंतीति पुष्करावर्तकास्तेषां अथ
वा पुष्करवत्कमलव
त्प्रावर्तवर्तुलापयो
विंदवो येषां ते पुष्कराव
र्तकाः तेषां दूरे बंधुर्वि
प्रकृष्टाभार्याय सद्गूर
बंधुः ननु त्वं इति भविष्य
सिद्धिदहं त्वदीयं कार्
यं कर्तुं न शक्नोमि त
हि मां कथं याचसे य
तं गुणयुक्ते प्रार्थना
मोघा निष्फला अध
मे निगुणो पुरुषे लब्ध
कामापि न वरं ॥ ६ ॥
इति टीकायां ॥ ६ ॥

॥ स्वस्वकुशलं स्वकुशलं स्वकुशलेन निवृत्ता स्वकुलमयी तां स्वकुशलमयी ॥ १ ॥ कुटुम्बानां मलिकानां कुसुमानां कु
सुमैः ॥ १ ॥ कल्पितोरचितो अर्थः पूजाय स कल्पितार्थः तस्मै कल्पितार्थीय मेघाय प्रीतिः सुतुष्टः २ हारयिष्यन् प्रा
प ॥ १ ॥ प्रीत्या प्रणयेन प्रमुखं प्रधानं वचनं यस्मिन् तत् ॥ २ ॥ सुषुशोभने प्रागते स्वागते हे मित्र तव कुशलं वर्त
ते न स्वकुशलमयी हारयिष्यन् प्रवृत्तिं ॥ ३ ॥ संप्रत्यग्रेः कुटुम्बकुसुमैः कल्पितार्थीयते ॥
सौ प्रीतः प्रीतिप्रमुखं वचनं स्वागतं व्याजहार ॥ ४ ॥ धूमज्योतिः सलिलमरुतां सन्नि
पातः कर्मैधः संदेशार्थीः कपटकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः इत्योत्सुक्यादपरिग
णयन्नुत्सुकस्तययावे ॥ कामाती हि प्रवृत्तिं पुरुषं यममरुतं मोनः तेनार्थित्वं याच
विधिवशाद्दूरबंधुर्यतो हं याच्नामोघावरमधिगुणेनाधमे लब्धकामं कृपणाश्चेतना
चेतनेषु ॥ ५ ॥ जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां जानामित्वां प्रवृत्तिपुरुषं का
मरूपं मेघोनः ॥ तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबंधुर्यतो हं याच्नामोघावरमधिगुणेना
धमे लब्धकामा ॥ ६ ॥ संतप्तानां त्वमसि शरणं तस्य यो दे प्रियायाः संदेशं मे हर्षं न पति
॥ निदाघघर्मदावाग्निकामादिभिः संतप्तमहीभूधरास्मादादयः तेषां धनपतेः क्रोधः धनपति क्रोधः ध
नपति क्रोधने बिस्लेषितः प्रथक्कृतः धनपति क्रोध बिस्लेषितस्तस्य ॥

ते ॥ २ ॥ धूमज्योतिश्च स
लिलं च मरुत्ते तथा ॥
पट्टनिकरणा निद्राद्वया
णियेषां ते तथा ॥ शिखि
निकृजति गज्जितो यदे
स्फुटति जातिलता कुस
माकिरो ग्रहहे पाथन
जीवति तेषि यान भसि
मासिनः यासि गृह्यदि
३ ॥ इति नुत्साहात अधिवा
रयन् कायति इति गुह्यं क
थयति इति गुह्यकः यद्गुः
यद्गुह्यं गोप्यं कायति
गुह्यकः यद्गुः तं मेघं याच
यामासं कामेन प्राप्तीषी
उता कामाती प्रकृत्या कृ
पणा प्रकृति कृपणाः ॥ १ ॥
चेतनाश्च अचेतनाश्च चे
तनाचेतनाः तेषु ॥ ५ ॥ इति

॥दिवसानांगणनादिव
सगणनातस्यांत्यरातां
सकस्वपतिर्यस्याःसातां

मेघदूतकाव्यं०

स्फुटितहृदयां० नम्या
पन्नाप्रम्या० पन्नातां०
अविहनाप्रस्वलिता
गतिर्यस्यस० प्रासावि
ज्वासवतीस्रहासएव
बंधः प्राशाबंधः = सद्यः
पतिर्यस्यस० शीलं स
द्यः पतिप्रणयोऽस्तिय
स्य० १० ॥ इति टीकायां
विपंदीतस्य योगस्तस्मि
न् प्राशाबंधः वृत्तः कु
समंरुणद्धि ॥ १॥

॥तर्हि मया त्वदीय प्रिया संदेशं मादाय कृतं त्वं० बाह्ये रचयानं वाह्योद्यानं वाह्योद्याने स्थितो यो सौ हरः तस्य शि
रसिया चंद्रिका तया धौता निधवली कृतानि हर्षाणि यस्यां सा० ॥१॥ इति टीकायां॥ पवनस्य पदवी पवनप
दवीतां० उद्धृताः प्रलकातां० अंताः यानिः ताः उद्धृता लकांताः० पथिकानां वनिताः पथिकवनिताः०
ननु ताः कदास्नानवशात् लंवा लंकाः विद्यंते कथं मां प्रेक्षिष्यंते अत एव कथं भूताः० यदा यदा मेघो दयो

क्रोधविश्लेषितस्य॥ गंतव्यां ते वै सति रंलकानां मयैकेष्वराणां॥ बाह्योद्यानस्थितह

रशिश्चंद्रिका धौतहर्षा॥१॥ त्वामारूढं पवनपदवीमुद्धृता लकांताः॥ प्रेक्षिष्यं

ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्च संत्यः॥ कः सन्नद्धे विरहविधुरां त्वय्युपेक्षे तजायां॥

न स्यादयोप्यहमिव जनेनोयः पराधीनवृत्तिः॥ ८॥ मंदं मंदं नुदति पवनश्चांनुकूलो

पथात्वां॥ वामश्चां नुदति मधुरं वातकस्तं संगर्वः॥ गर्भाधानरुणपरिचयान्नून

मावद्धमालाः सेविष्यंते नयनसुभगां रे ननं तं वलकाः॥ ९॥ तां वा वश्यं दिवस

गणनातत्यरा मेकपत्नी मय्या पन्नाम विहतगतिर्द्विष्यसि भ्रातृजायां॥ प्राशाबंधः

कुसमसदृशं प्रायसौ ह्यंगानां॥ सद्यः पाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि॥ १०॥

भवति तदारभ्य संत्यत
यो देशं तरादा गच्छंतीति
प्रत्ययस्तस्मात् ननु मयि
वधिनु कामे ते प्रागष्टं
तां कः प्रत्ययः स्वस्थवि
तानवत्यः० ॥ अथ वा व
लकाः स्त्रियः अक अग
कुटिलायां गतौ० वलेन
यो वनेन अकंति गच्छंति
बलाकाः अन्यस्यापि पु
रुषस्य यदा ईदृशं शकुन
द्वयं० संपद्यते तदा वला
काः प्रावद्धमालाकां च
न मौक्तिककुमुभ० दाम
नारिण्यः० स्वे निर्व्यंज
न प्रदेशे तमवश्यमेव से
चने पतिमभि सरंतीत्य
र्थः पूर्वो ॥ ९॥ इति टीका
गर्भस्य अधानं गर्भाध
नं गर्भाधा नेरुणं परि
चयः सतस्मात् ॥ १॥

॥ उद्गातानि उच्छितानि शिलंधानि एव प्रातपत्राणि छत्राणि यस्यां सा तां० मानसे नृत्कारतिर्येषां ते० शै
लाशयावत्॥०॥ विशानां कमलानां किशलयानि अग्राणि तेषां छेदाः खंडाः पथे यं विद्यते येषां ते॥११॥
॥ इति टीकायां ॥ ॥ मुक्तलापयप्रियञ्चासौ सखा च सतं० तुंगं उचैस्तरं स्नेहस्य मक्तिः स्नेहमक्तिः प्रकट

कृत्यै च प्रभवति मेहामु^३ शिलंध्रातपत्रां॥ त^५ तु^३ त्वाते^३ अवगमु^३ भगंग^३ जिज्ञितं मा^६
नसोत्काः॥ आ^५ केलाशातविशकिशलय^६ छेदपाथेयवतः॥ संपश्यते न भसि^५
भवतो^३ राजहंसाः सहायाः॥ ११॥ आ^५ ए^५ छ^५ स्व^५ प्रिय^५ सखं मे^५ मु^५ तुंग^५ मालि^५ ग्य^५ शे^५
लं वंद्यैः पुंसां रघुपतिपदै^५ र^५ कितं मे^५ खलासु॥ काले^५ काले^५ भवति^५ भवतो^५ य^५
स्य संयोगमै^५ त्यस्नेहमक्तिश्चिरविरहजं मु^५ चतो^५ बाष्पमु^५ सं॥ १२॥ मार्गता^५ व^५
त^५ शृणु^५ कथयतस्त्वत्पराणानुरूपं॥ संदेशं मे^५ तदनुजलद^५ श्रोष्यसि श्रोत्रपे^५
यै॥ खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गतासि पत्र॥ क्षीणः क्षीणः परिल^५
घुपयः श्रोतसां चोपभुज्य॥ १३॥ अ^५ डैः शृंगं हरति पवनः किं श्रिदि^५ तु^५ मु^५

ता० चिरकालस्य चिरह
चिरविरहतस्मात्
ते॥ १२॥ तावत् आदौ
तव प्रयणस्य अनुरूप
जोष्यते० प्रत्यादरेण
अवरणं पेयं न्यते प्रति
शयदुर्बलः सन्० शीघ्र
ऊरणीयं किंचित इति
वितर्के० गजशंकायाक
रैर्जिघृक्षंति अतिशयेन
आंतः सन्नदी निर्जरा
णां०
॥ नदीतीरे गवांगोष्ठेही
रवर्द्धे जलाश्रये आरा
मेषु च कूपादा विष्टमि
त्रं विसर्जयेत्॥ १॥ कि
लवेतसा जलाश्रये स्युः
॥ मार्गो मगपदे मासे सौ
म्यर्द्धेऽन्वेषणेऽध्वनिः
तिथादवः॥०

शातक्रतवं इंदुस्यधनुः ३

॥ शीरस्यनुत्कषणं शीरोत्कष
णं सद्यः शीरोत्कषणेन सुर

मेघदूतकाव्यं

नीणिहैत्राणियस्मिन्सतं।
१६॥ आसारेण ३ वेगवतीवृ
ष्ट्याप्रशमितः वनस्य नपल्लवं
नपल्लवोयेनसतं॥ ८॥ अध्वनः
अमः अध्वअमः अध्वअमेण
परिगतः व्यासः अध्वअमप
रिगतः तं॥ चोतीवृष्ट्याअम
परिगतः तं॥ ८॥ सानवोअ
स्तियस्यस = आमेरुपलहि
तानिकूटानिशिविराणिय
स्यसः ८॥

मालंग्रामीतराटवीर

॥ साधकसम्पकयथा स्यात्तथा
११॥

॥ स नयं सा अर्थयथा स्यात्तथा ० सरसाः स्निग्धा निचुलावेतसा यत्र ततस्मात्तथा चोक्तं ॥ स्थूला
अते हस्ता अस्थूलहस्ता तेषां अवलेपाः स्थूलहस्ता वलेपातान् ॥ २॥ पिपीलिकादि कृतम संचयविशेषा
र। किल शीतक्रतवं धनुर्वल्मीका ग्रादु ज्जुतीति प्रसिद्धिः प्रथमं खंडमेव पश्चाल्लघ्वमेघा अयं पूरीता मेति
निरन्नेन न सितस्य प्रसराभावात्तेन खंडमित्युक्तं वल्मीकां तव वस्थितमहानाग फणमणि किरणैः

स्त्रीभिः १६ ॥ दृष्टोत्साहश्च कितव कितं मुग्धसिद्धांगनाभिः १७ ॥ स्थानादं सारसनिचु
लादुत्पतोदमुखः खंडिगनागानां पथिपरिहरन् स्थूलहस्तावलेपान् १८ ॥
रत्नशायामतिकर इव प्रेक्ष्य मेतत्तत्पुस्तत ॥ वल्मीका ग्रात्य भवति धनुः खं
डलस्य १९ ॥ येन श्यामं वपुरं तितरां कांतिमां पश्यते ते २० ॥ बर्हेणो वस्फुरितरुचिनागे
पवेषस्य विस्मोः २१ ॥ त्वय्यायतं कृषिफलमिति भूविकारानभिज्ञैः २२ ॥ प्राति
स्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः २३ ॥ सद्यः शीरोत्कषणसुरभिहेत्रमोरु
ह्यमालं २४ ॥ किंचित्पश्चात् वज्रलघुगतिर्भूयस्वोत्तरेण २५ ॥ त्वामासारप्रश
मितवनोपल्लवं साधुमृद्दी २६ ॥ वक्ष्यत्यध्वअमपरिगतं सानुमानां म्रकटः २७ ॥

धनुखंडमुत्पद्यते इत्याग
मकथाप्रेक्षं दशनायंक
इवरत्नमयूरपिच्छेन गो
पालाः किल केलिकलि
तचेतसः के किपरिच्छद
माद्रियेते २५ ॥ भुवो वि
कारः भुवविकारः भुव
विकारे अनभिज्ञानितैः
५। प्रीत्यास्निग्धानि प्रीति
स्निग्धानितैः ॥ ५॥ जनपद
स्य बध्नः जनपदवध्नता
सां लोचनाभिजनप
दवधूलोचनानितैः ६
अस्यादरेण विलोक्य
मानः ६॥ धारासंपात आ
सारित्यमरः ॥ २॥

३

॥ विंध्यस्य विंध्याचलस्य पा
दः विंध्यपादस्तस्मिन्-वि
ंध्याचलात् भागद्वयेन वि
सृताः-भक्तिछेदोः भक्तेः
छेदाः भक्तिछेदाः तैः ॥ ८ ॥
पूर्वमनेन समो यत्कृतं। महदिदानीमहमे
तस्य प्रत्युपकारं करोमि
तादृक् विधुनयैस्तरां आस्रकूटस्य किं
पुनर्वीच्ये २

॥ प्रथमं मुक्तः तस्य अपेक्षा तथा-किं चित्स्तोकं पश्चिमदिग्भागमाश्रितं वर्तते-प्रथममपि नृत्तरमा
र्जुनो नत्वां प्रवर्तमानोस्मि-नृयः पुनः नृत्तरं नृत्तरमा र्जुनो नृत्तरं गच्छ ॥ ॥ अध्यानां लोकोतः तथा तैः २
निदाघे भवः नैदाघः तैः ३ ॥ छिन्नं प्राश्नादितं उपांतं समीप्य लंघयिष्यामी ॥ ४ ॥ परिणतानि च तानि फलानि निवे
नन्तु द्वौपि प्रथममुक्ततापेक्षया संश्रयाय प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्य
यो चैः ॥ १० ॥ अधः क्रांतं प्रतिमुखगतं सौनुमानां म्रकटं स्तुगे नत्वां जलदशिर
साधारयिष्यत्येव श्यं ॥ आसारेण त्वमपि शमयेस्ते स्य नैदाघं मग्निं सद्भावाद्
फलति न चिरेणोपकारो मे हस्तु ॥ १८ ॥ छन्नोपांतः परिणतफलद्योतिभिः
काननामैः स्वप्यारुढे शिखरमचलैः सिन्धवेणीसवर्णे नूनं यास्यत्यमर
मिथुनप्रेक्षणीयामैवस्थां ॥ मधेश्यामस्तनइव भुवः शेषविस्तारपांडुः ॥ १९ ॥
स्थित्वा तस्मिन् वनचरवधूमुक्तकुंजे मुहूर्ते तौ योत्सर्गादुत्तरगतिस्तस्य
रवं तर्तुमीरः रेवां द्रव्यसुपलविषमैर्विंध्यपादे विशीर्णा ॥ भक्तिछेदैरिव
॥ त्यागो विहायितुं दानमुत्सर्जनतिसर्जने इत्यमरः २ लघुक्लिप्रमरदुता इत्यमरः २ रेवां तु नर्मदा सोमो
द्रवामकलकन्यका इत्यमरः ११ पाषाणप्रस्तरग्रावोपलाश्यानः शिलदृष्टतेत्यमरः ११ भक्तिर्निषेव
रो भागे रचनायामिति शब्दार्णवः ॥ १॥

परिणतफलानितैः द्योतं
ते इत्येवंशीलाः परिणतफल
द्योतिनः तैः ४ ॥ सिन्ध्याचा
सोवेणी च सिन्धवेणी सि
न्धवेण्याः सर्वणाः शदशः
सिन्धवेणी सवर्णस्तस्मिन्
५ ॥ प्रमराणां मिथुनं युग्मं
तस्य प्रेक्षणीया अमरमिथु
नप्रेक्षणीयातां ५ ॥ शेषः वि
स्तारः पांडुर्यस्यासौ इव न
चरवधूभिर्मुक्ता निकुंजा
नियस्य सतस्मिन् ॥ १० ॥ मुह
र्ते घटिकद्वयं ॥ १० ॥ तौ यस्य
सर्गः त्यागः तौ योत्सर्गतस्मा
त् ॥ अनिशयेन दुता दुतत
रागतिर्यस्य स ॥ १० ॥ तस्मात्
प्रास्रकूटात् परं अमर
तत्परं वर्त्ममार्गः उपलैः
पाषाणैः विषमः उपल
विषमस्तस्मिन् ॥ ८ ॥

अन्योपि ह तत्र मतकटुकपायं वल्लुगताति

प्रियाश्च ताः सहचर्यश्च प्रिय
सहचर्यः प्रियसहचरीणां सं

मेघदूतकाव्यं०

भ्रमेण आलिङ्गिता निप्रि
यसहचरी सं ८ भ्रमालिङ्गि
तानि ॥ ८ ॥

॥ नृतिर्मातंगं गङ्गा रेजा तौ नस्म नि संपदी नि विष्णुः ॥ १ ॥ गङ्गारमिव ॥ वांता वृष्टि र्ये न स वांता वृष्टिः ॥ १ ॥ जं
वृजां कुं जानितथा तैः प्रतिहतः रयो वे गो यस्य स जं वृकुं ज प्रति हतरयं ॥ २ ॥ नीपंक देव कुसुमं ॥ ३ ॥ नील क पि
लं = अर्द्ध विकसतैः = आ विभूतं प्रथमं आद्यं मुकुलं यासां ताः ॥ ४ ॥ कं छे क छे इति अनु क छे दग्धा नि च
जानि च प्ररण्या नि च दग्धारण्या नि तेषु ॥ ५ ॥ अधिकः सुर निर्यस्मिन् सतं ॥ ५ ॥

विरचितां नृति मंगै र्जस्य ॥ २० ॥ तस्या स्ति कै र्व नै ग ज म देवै र्वासितं वांता वृष्टि

जं वृकुं ज प्रति हतरयं तो य मा दाय ग ष्ठे ॥ अंतः सारं घन तुल यितुं ना निलः श

द्व्यति त्वां रिक्तः सर्वो भवति हिलै धुः पू र्ण ता गो र वा य ॥ २१ ॥ नीपं दृष्ट्वा हरि

तिक पि शं के स रै र्दृष्ट्वा दे ग वि भू त प्र थ म मु कु लाः कं द ली श्चा नु क छं ॥ २२ ॥

धारण्येष्वधिकं सुर नि गंध मा घ्रा य चो व्यैः ॥ सारं गा स्ते जल लव मु चः स च धि

ष्यं ति मा र्गं ॥ २२ ॥ अं भो विं दु ग्र ह ण रं भ सां आ त का न वी द्य मा णाः ॥ अं गी भू

ताः परि ग ण न या नि र्दि शं तो ब ला काः ॥ त्वा मां सा द्य स्ते नि त स म ये मो न धि

ष्यं ति सिं हाः ॥ सो कं मां नि प्रिय सह च री सं भ्र मा लिं गि ता नि ॥ २३ ॥ नै स श्या

॥ कटुकपायसौर्यः पुक्तेः
नेत्यादि यतुं ॥ सारंगश्चात
केनं गे कुरंगे च मतं गजे शति
विष्णुः ॥ ५ ॥ जलानां लवाः
जललवाः जललवान्मुच
तीति जललव मुकुलस्य ॥ ५ ॥
अमसां विंदवः अमो विं
दवः अमो विंदूनां ग्रहो
नरभसाः अमो विंदुग्रह
ण रसाः तान् = ध अंशे शिः
अंशि भूताः इति अंशे भूताः
= स्तानि तस्य गज्जितस्य स
मयः सतस्मिन् ॥ ७ ॥ अं गी क
रिष्यंति ॥ ७ ॥

४

कतिपयदिनानितिष्ठति
इत्येवंशीलाः कतिपय
दिनस्थापिनः एवंभू
ताः हंताः हंसाः येषु
ते ॥५॥ प्राथितं विद्वो
तं विदिशा इति लं
नामयस्याः साः तां = ५
तीरस्य नृपांतः तीरोपांत
ते हं सचक्रवाकादी
नां प्रयो न्ययत्स्तनि
तं कूजितं तेन मुनगं ॥६॥
॥ प्रनः स्वरूपेनिकटे प्रां
ते निष्प्रदानाशयोरि
ति = ॥

॥ यथा कश्चित्पुमानस
स विदग्धमाद्यकाया
ः मुखपिवनसनकामु
कत्वस्य प्रविकलफ
ललनति = किं वसि
ष्टमुखं तीरोपांतस्तती

यातुमिष्टुः पिशासुः तस्य ॥१॥ मत्प्रियासंदेशकथनार्थी ॥ ककुभेः अर्जुनपादपैः सुरभिः सतस्मिन् ॥१॥ शुक्ला
निपांगानिनेत्रसमापानियेषां ते तैः ॥१॥ जलेन सह वर्त्तते इति सजलनयनायेषां ते तैः ॥२॥ प्रमोदाशुद्धरित
नेत्रैः ॥२॥ केकावाणीमयूरस्य = नृत्यापितः = महता कहेन = गंतुं कामस्य नयनं कुर्यात् ॥२॥ पांडुश्चासौष्ठा
यावपांडुश्याया पांडुश्यायायाः युक्ताः नृपवनानां वृतयो येषु ते ॥३॥

मिदुतमं पिसेवेमं त्रियार्थं पिपासोः कालं देपं कुकुभसुरभौ पर्वतैः ॥ शुक्लापां
गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः ॥ प्रत्युद्धातः कथं मं पिमेवानगंतुमां शुभ्य
वसेत् ॥ २४ ॥ पांडुश्यायोपवनवृतयः केतकैः श्रुचिभिर्नै नीडारं नैर्गहवलि
भुजा मां कुलग्रामचैत्याः ॥ त्वय्यासनेपरिणतफलश्यामजंबूवनानां ताः संपश्यंते
कतिपयदिनस्थापिहंसादशास्मीः ॥ २५ ॥ तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां गज
धानी गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्ध्वा ॥ तीरोपांतस्तनितमुभगं पा
स्यसि स्वादुयत्तसंभूतं गं मुखमिव पयो वैत्रवत्पांश्च लोर्मि ॥ २६ ॥ नीचैराख्यं
गिरिमधि वसेत्तत्र विश्रामहेतो ॥ स्वसंपर्कात्पुनः कितमिव प्रौढपुष्पैः कदंबैः
रोपांतैः प्रधरसमीपे यत्स्तनितं रतिकूजितं तेन मुनगं = पुनः किं स्वादु प्रधरस्वधामधुरं = पुनः किं वसि
ष्टं मुखं सभूतं गं भूतं गेन सह वर्त्तते इति सभूतं गं = तव संपर्कः तस्मात् = प्रौढानि विकशितानि पुष्पाणि
येषु ते प्रौढपुष्पाः तैः प्रौढपुष्पैः = दशास्मीनामदेशानां = विकशितः पुष्पैः = परमस्त्रीणां वेश्यानां
रतयः परमस्त्रीरतयः परमस्त्रीनां परमस्त्रीनां इति इत्येवंशीलानि परमस्त्रीनिपरिमलानि दारी

॥ मयूरो बर्हिरो बर्ही शुक्ला
पांगः शिखा बल इति याद
वः ॥१॥ केतकी मुकुलाग्रे
षु स्रविद्यादिति शिष्टा रोवः
३ ॥ केतकी कुसुमैः त्रिपुल्लि
संचयः श्रुचिरभिधीयते ।
श्रुच्यभिन्नाः श्रुचिभिन्नाः
तैः = त्रिपत्रविकशितैः ३ ।
नीडानां आलयाः तेषां
आरंभाः नीडारंभाः गृहा
णां बलिभुंजंतीति गृह
वलिभुजः तेषां ॥३॥ आ
कुलाः व्यासाः ग्रामाणां ।
चैत्यानि देवायतनानि
पूज्यपादपावायेषु ते ॥
४ ॥ परिणतानि चतानि
फलानि परिणतफला
नितैः शामाः याः जंबूः
ताभिः नृपलक्षितानि
वनानां प्रेताः येषु ते ।
५ ॥
शितैः नगरे भवनांगराः
तेषां = २७ ॥

मेघदूतकार्ये०

॥ वीची नो हो भे स्व लिनं
वीची हो भः तेन स्त निता
शहायमानाया विहगश्रे
शि सैव कांची गुणो ख
ला दामयस्याः सा तस्याः
३। स्व लित सुभगं यथा
स्या तथा = दर्शिता वर्त
एव नाभिः यथा सा दर्शि
ता वर्तनाभिस्तस्याः ॥ ८
॥ इव यथा कश्चित्पुमा
न सरस विदग्धनाय
कायाः पथि भवति =
कथं भूतायाः पूर्ववत्
॥ ८ ॥ रसस्य प्रभ्यतरं मयं
भागरसाभ्यंतरं = सनि
पत्य प्राप्तेषु = ॥ ८ ॥

॥ शिलानां वेश्मानि शिला वेश्मानि ताभिः ॥ १ ॥ नगस्य पर्वतस्य नदी तस्याः तीरे जाता निनुद्गवानि = २ ॥ नवाश्रये
जलकराणां नवजलकराणां तैः ॥ २ ॥ पूथिकानां गिरिमल्लिकानां जालकानि ॥ ३ ॥ गंडस्य स्वेदः गंडस्वेदः गंड
स्वेदस्य अपनयन सरवरुक् गंडस्वेदापनयनरुक् तथा ॥ ३ ॥ कर्सीनां उत्पलानि कर्सीत्पलानि क्तां तानि
येः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नीगराणां मुद्गमानि प्रथयति शिला वेश्मभिः
यौवनानि ॥ २ ॥ विश्रान्तः सन् ब्रजनगनदी तीरजातानि संच ॥ नुद्यानानां नैव
जलकरैर्पूथिका जालकानि ॥ गंडस्वेदापनयनरुजालकांत कर्सीत्पलानां ॥ ४ ॥
यादनात् कुरुपरिचितः पुष्पलावी मुखानां ॥ २ ॥ वक्रः पंथाय दपि भवतः
प्रस्थितस्योत्तराशां ॥ सौधोत्संगप्रणयावमुखो मास्तनूरुज्जयिन्याः ॥ विद्युद्वा
मस्फुरितचक्रेनैस्तत्र यौरानानां ॥ लोलापांगैर्यदि नैरमसे लोचनेनैव चितो
सि ॥ २ ॥ वीची हो भस्तानत विहगश्रेणिकांची गुणायाः ॥ संसर्प्यत्याः स्व
लितसुभगं दर्शिता वर्तनाभे ॥ निर्विध्यायाः पथि भवरसाभ्यंतरं सन्निप
॥ यथा कश्चित्कामी सरविदग्धनायिकायाः पथि भवति = किं कृत्वा रसाभ्यंतरं सन्निपत्य प्राप्तिष्य शृंगार
सर्वस्वंप्राप्य = कथं भूतायाः निर्विध्यायाः वीची हो भवतः = पूर्वोक्तवत्ज्ञातव्या स्त्रीपदे = तां निर्विध्यां प्रति
कामतस्य

कर्सीत्पलानि दिद्येवां तानि
३ ॥ शोयाः दानं ततस्मात्
३ ॥ कुरुपरिचितः कुरुप
रिचितः ॥ ४ ॥ पुष्पानि लुनंती
तिपुष्पलाव्यः पुष्पलावी ॥
नां मुखानि पुष्पलावी सु
खानितेषां ॥ ४ ॥ सुधाधव
लितवेस्मकोडपरिचय
पराडमुखः ॥ ५ ॥ सौधानां
उत्संगः सौधोत्संगः सौधो
त्संगेयो सौ प्रणयः तत्र वि
मुखः ॥ ५ ॥ विद्युत्तां दामः
विद्युद्दामः विद्युद्दामः स्फु
रितं प्रेषितं तेन च कितानि
विद्युद्दामस्फुरितचकितानि
नितैः ॥ ५ ॥ पुरे भवाः पौराः
पौराश्च तां अंगनाश्च पौ
रांगनाः ५ ॥ तासां ६

॥ तोयमात्रं अवशेषं येषां ते तो
यमात्रावशेषाः ॥ ८ ॥ निशलि
ला नि निधीयते येषु ते ॥ ८ ॥

॥ अवेणी वेणी भूतं इति वेणी भूतं प्रतु नं स्वल्पं सलिलं यस्यां सा ॥ १ ॥ तटे रुहंतीति तट रुहाः तट रुहाश्च ते त
रवश्च तट रुहतरवः तट रुहतरुभ्यः नं सो विद्यते येषां ते तट रुहतरुभ्यः सितस्ते ॥ २ ॥ जीणाश्च ते पणी
निच जीर्णपणी नितैः ॥ २ ॥ विरहस्य अवस्था विरहावस्था तथा ॥ ३ ॥ कशस्य भावः काश्यं दोर्वल्यं ॥ ३ ॥
त^{११} स्त्रीणां मा^{१२} च^{१३} प्रणयवचनं विभ्रमो^{१४} हि प्रियेषु ॥ ३० ॥ वैणी भूतप्रतनुसलि
ला^{१५} तां मंती तस्य^{१६} सिंधुः पांडु^{१७} शया तट रुहतरुभ्यः सि^{१८} नि^{१९} जी^{२०} र्म^{२१} प^{२२} र्मे^{२३} सो^{२४} भा^{२५} यं
तै^{२६} सु^{२७} भग^{२८} विरहावस्थया^{२९} मंजयंता^{३०} काश्यं^{३१} यै^{३२} न^{३३} त्यं^{३४} जति^{३५} विधिना^{३६} सत्वयै^{३७} वो^{३८} प
पा^{३९} षः ॥ ३१ ॥ प्राप्ता^{४०} वती^{४१} नुदयन^{४२} कथा^{४३} कोविद^{४४} ग्राम^{४५} वृद्धान^{४६} पूर्वो^{४७} द्विष्टा^{४८} मनु^{४९} सर^{५०} पुरी
श्री^{५१} विशालां^{५२} विशालां^{५३} स्वल्पी^{५४} भूते^{५५} मुर^{५६} चित^{५७} फले^{५८} स्वर्गिणां^{५९} यां^{६०} मतानां^{६१} सैषैः^{६२} पुण्ये
ह^{६३} तमि^{६४} वदिवः^{६५} कांति^{६६} मत्स्यं^{६७} डमेकं ॥ ३२ ॥ हा^{६८} रां^{६९} स्ता^{७०} रां^{७१} स्तर^{७२} ल^{७३} गुलिकान^{७४} को^{७५} टिशः
शं^{७६} ष^{७७} शु^{७८} क्तीः^{७९} शष्प^{८०} श्यामा^{८१} मरु^{८२} कत^{८३} मणी^{८४} नु^{८५} मयू^{८६} ख^{८७} प्ररो^{८८} हान^{८९} दृष्ट्वा^{९०} यस्यां^{९१} वि^{९२} पणि
र^{९३} चितान^{९४} विदु^{९५} माणां^{९६} वं^{९७} मंगान^{९८} सं^{९९} ल^{१००} ह्यंते^{१०१} सलिल^{१०२} निधय^{१०३} स्तो^{१०४} यमात्रा^{१०५} वशेषाः ॥

किं कुर्वेति ॥ सविधिः त्वया
एव कर्तव्यः ॥ ३ ॥ मालवका
भिधानदेशान् ॥ ४ ॥ नुदयनस्य
राजः कथानुदयन कथानुदय
न कथायां कोविदाः चतुराः
ग्रामाणां वृद्धा येषु ते तान् ॥ ४ ॥
पूर्वो द्विष्टा पूर्वो द्विष्टा तां ॥ ४ ॥
श्रिया विशेषेण शाल्यते शोभ
ते यासां तां वाः श्री विशाला
यस्यां सा तां ॥ ५ ॥ विविधिप्रका
राः शालाः यस्यां सा तां ॥ ५ ॥ अथ
ः कर्म पाज्जिते स्वर्गोपभोग
फले ॥ अस्वल्पस्वल्पी भूत इ
ति स्वल्पी भूतस्तस्मिन् ॥ ५ ॥
॥ पिंडे मणौ महा रत्ने गुलि
का वद्ध पारदे इति शष्प रावः
॥ ६ ॥ पृष्ठीगतानां मध्यमणिषु
कान्धार मध्यस्थितं रत्नना
यकं तरलं विदुः तरलमणि
युक्तान् ॥ ६ ॥ नृद्वागमिनो मयू
खानां किरणानां प्ररोहाः अ
प्रजागाः येषां ते तान् ॥ २ ॥ वि
पणिषु हृद्दृष्टो रिषु रचिता
विपणिरचिताः तान् ॥ ३ ॥

॥प्रथमायां चादुप्रियशायवच
नं कारयतीति प्रार्थना चादु
कार ॥२॥ जालेभ्यः गवाक्षमा

मेघदूतकाव्यं०

प्रेम्भः नृहीणाः तिमृताः ज्ञा
लोत्तीर्णास्तैः ६ = उपचितं वा
दितं वपुः यस्य स = च ॥ केश
नां संस्कारः तदर्थं धूपाः के
शसंस्कारधूपास्तैः ॥८॥
नवनोभयूराः तैः ॥८॥ दत्तं न
त्यमेव नृपहारः पूजायस्य
सा ८॥

॥प्रियाचासौ दुहित्रा च प्रियदुहित्रातां हेमः इदं हेमं तालदुमाणां वन तालदुमवनं = शष्पवतं बालवृण
वत् श्यामाः दिनकरस्य हियाः दिनकरहयाः तानस्य दृते इत्येवं शीलाः दिनकरहयस्य दिनः ॥३॥ यत्र न
ज्जिन्मां = शैलवत् नृदगानुचैर्तराः इति शैलोदग्राः ॥ वृष्टिर्विद्यते येषां तैः ॥४॥ मंदगलिते कपोलात् ॥ यो धमनां
मुख्ययोधाग्रण्य ॥४॥ शंशसुमुखेषु वर्तते इति प्रतिदशमुखं ॥४॥ तस्थिभोजः = तिराकृताभरणकांतयः

३३ प्रद्योतस्य प्रियदुहितरं वत्सराजो व्रजद्वे ॥ हेमं तालदुमवनं मभूद्वत्तस्यैव

राजः ॥ प्रत्रोद्भातः किल नल गिरिः स्तंभमुत्पाद्य दृष्ट्वा ॥ दित्यागं नृनरमयति जनो

यत्र वंधूनभिजः ॥३४॥ शष्पश्यामाः दिनकरहयस्य हि नो यत्र वाहाः ॥ शैलोदग्रा

स्त्वमिव करिणो वृष्टिमंतः प्रभेदात् ॥ योधाग्रण्य प्रतिदशमुखं संयुगे तस्थिवां

सः ॥ प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चंद्रहासव्रणांकैः ॥३५॥ दीर्घी कुर्वन् पटुमदक

लंकृजितं सारसानां प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः ॥ यत्र स्त्रीणां हे

रतिमुरतस्मानि मंगानुकूलः ॥ सिखावातः प्रियतम इव प्रार्थना चादुकारः ॥३६॥

जालोद्गीर्णैरुपल्लितवपुः केशसंस्कारधूपैः ॥ बंधुप्रीत्या नैव न शिखिभिर्दत्त

चंद्रहासः पङ्क प्रि शेषः त
स्य व्रणाः तेषां अंका निवि
हानितैः ॥५॥ अदीर्घदीर्घ
कुर्वन् इति दीर्घी कुर्वन् ॥ प
टुस्य पटुमने कलं मदस्येतो
विकाशगुणस्तेन कलं रम्यं
॥५॥ स्फुटितानिधानिकमला
नितेषां आमोदः परागः तस्य
मैत्रीसंपर्कः तेन कषायः सु
गंधिः यथा प्रियतमः बलनः
स्त्राणां स्नानि हरति किं कुर्व
न् आसमंतात् रसैः सह वर्त
ते इति सारसाः तासां सारसा
नां स्त्रीणां ॥६॥ कुजितं सीत्का
रं दीर्घी कुर्वन् = कथं भूतप्रि
यतमः स्फुटितविकशित
कमलवत् आमोदस्य सुर
भिद्रव्यस्य मैत्रीसंपर्कः ते
न कषायः सुगंधिः शेष
पूर्ववत् ॥

॥ गणैः नंदि चंद्रिप्रमुखैः
 ॥ २॥ कंताः खेदंगता ह
 स्ताः यासांताः ॥ ८॥ नखा
 नां पदानि व्रणानि नखप
 दानि नखपदेषु सुखाव
 हाः तान् ॥ ८॥ वर्षीयाः प्र
 प्रविंदवः तान् ॥ ८॥

कुसुमैः सुरा नीरितैः ॥ १॥ अधुना मार्गगमैनेन खिन्नः अंतरात्मा यस्य स ॥ ललितां अतुरायाव नितास्तास्तं पा
 दरागैः किं ता निचिह्नानि नितेषु ॥ २॥ धूतं कं पितं नृद्यानं यस्मिन् ततः ॥ ३॥ कुवलयानां रजोसितेषां गंधो विद्य
 ते येषु ते कुवलयरजा गंधिनः तैः ॥ ४॥ गंधमस्याः नद्याः स्तोयस्य क्रीडा तत्र निरताया युवतयः तासां स्नानेन त
 कासीतलाः तैः ॥ ५॥ कडुतिक्त कृषाया घासौ गंधे पिप्रकीर्त्तिना इति हलायुधुः ॥ ६॥
 नृत्योपहारः ॥ ७॥ हर्म्येषां कुसुमसुरभिषंधं खिन्नांतरात्मा ॥ नीत्वा खेदं ललितव
 नितापादरागांकितेषु ॥ ८॥ भर्तुः कंठश्च विरिति गणैः सादरं वीक्ष्यमाणः ॥ पुण्यं यो
 यास्त्रिभुवनगुरोर्हर्म्यं चंडीश्वरस्य ॥ धूतोद्यानं कुवलयरजो गंधिभिर्गंधवत्या ॥ स्तो
 यक्रीडानिरतयुवति स्नानति कैर्मरुद्भिः ॥ ९॥ युग्मं ॥ अप्ययस्मिन् जलधरं महा
 कालमासाद्य काले ॥ स्थातव्यं तेन यनविषयं यावदभ्येति भानुः ॥ कुर्वन् संध्यावलि
 पटहतां शूलिनः श्लाघनीया ॥ मामं द्राणां फलमैविकलं लप्स्यते गज्जितानां ॥ १०॥
 ॥ पादन्यासकृणितरसनास्तत्र लीलावधूतैः ॥ रत्नशायारवचितवलिभिश्चाम
 रैः कंताहस्ताः ॥ वैश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षीप्रविंदूनां ॥ मोक्षं ते त्व

कृत्यानां कर्तारिषष्टी वान
 पचारा न्महा काल भवनं
 अन्यथा शूलन इति पुनरु
 कं स्यात् - संध्यायाः वलि
 पटहः तस्य भावः संध्या
 वलिपटहताः ताः प्रश
 स्याः पादानां न्यासः पाद
 न्यासः पादन्यासेन कृणि
 ताः शष्टितारसा नामेख
 लाया निस्ताः ॥ ११॥ रत्ना
 नां शायारत्नशायारत्नश
 यया खचिताः व्याप्ताः व
 लयो ये स्ते तैः ॥ १२॥ वलि
 श्रामरदंडै च पूजायां च
 मणावपीति विश्वः ॥ १३॥

50320
 40320

।स्त्रिंशंतुमसुलोसांद्रेरमे
लीवेतुतेजसीति॥५॥
सुखोदयसमये ८।

मेघदूतकाव्यं

७

॥शांतोद्देगेनस्तिमितेनिश्चलेनयनेयत्रदर्शनकर्मणितरुधिरद्विविलगजाजिजावल्लोकेनप्रतिदिनंनृत्यारंजे
तस्यचद्देगप्राप्तीरसचत्वयिगजाजिनत्वंप्रपन्नेशांतोद्देगःतत्तएवस्तिमितनयनत्वमतएवदृष्टमक्तिः॥३॥०॥
।नागस्यप्रजिनंचर्मनागाजिनंचप्राडंचतत्नागाजिनंचप्राडंचनागाजिनंचतस्यइच्छा।शोभा।तां॥२॥भुजतरुवनंभो
जपत्रवृक्षवनं।मंडलेनशरीराकारेणप्राश्रितः॥१॥संध्यायांभवसांध्यं=२=विकसितंचतत्तजपापुष्पंचतद्वत्
यिमैधकरश्रेणिदीर्घानर्कटाक्षान्॥४॥पैश्चादुच्चैर्भुजतरुवनंमंडलेनाभिलीनः
सांध्यंतेजोविकसितजपापुष्परक्तंदधानः॥नृत्यारंभेहरपैशुपतेर्गर्दनागाजिने
छां॥शांतोद्देगस्तिमितनयनंदृष्टमक्तिर्भवान्याः॥४॥गच्छतीनांरमणवसतिंयो
षितांतत्रनक्तं॥रुहालोकेनरपतिपथेसूचिमेद्येस्तमोभिः॥सौदामिन्याकन
कनिकपस्त्रिंघयादर्शयोर्वी॥तोयोत्सर्गस्तनितमुखरोमास्मभूर्विक्रवास्ताः
॥४॥तांकस्यांचिद्भवनवलनौमुसपारापतायां॥नीत्वागत्रिंचिरविलसना
स्तिन्नविद्यत्कलत्रः॥दृष्टेसूर्येपुनरपिभवान्वाहयेदधशेषं॥मदायंतेनख
त्सुसुहृदामभ्यपेतार्थकृत्याः॥४॥तस्मिन्कालेनयनसलिलंयोषितांखं

रक्तं॥२॥शांतोयोवृद्देगस्ते
नस्तमितनयनंध्यास्या
तथा=दृष्टामक्तिर्यस्यस
दृष्टमक्तिः॥४॥रुधःप्र
लोकोयस्यसतस्मिन्॥४॥स
च्यामिद्यंतेइतिस्त्रिचिनि
द्यानितैः॥४॥कनकनिक
षतद्वत्स्त्रिंघातया।कन
कस्यनिकषचूर्ण३।तोय
स्यउत्सर्गतोयोत्सर्गतोयो
त्सर्गयत्स्तनितंगर्जितंते
नमुखरवाचाल=धवल
रुहस्योपरिवसतियासाव
॥४॥लभीप्रथवाभुवन
वलनौइतिवलनीसमी
पस्थत्रिंशालीलरुण
यालकृते॥४॥सुप्ताःपा
रापताः॥४॥यस्यांसातस्यां
=४॥चिरंविलसनंचिर
विलसनंतस्मात्॥४॥

॥ सर्वभूतकः पुमानविपुलज
घनां विपुले जघने यस्याः सा वि
पुलजघनातां विहातुं कः स
मर्थः अपितु न कोपि ॥
पुलिनमेव जघनं यस्यास्तां
अर्थीतरे पुलिनमिव जघनं
यस्याः सातां ॥ ४६ ॥ तव नि
स्पंदः शीकरः त्वनिस्पंदः ते
न च त्वसिताया वसुधा त
स्याः गंधः परिमलतस्य सं
पर्कः संयोगः तेन रम्यः ॥ ४७ ॥
श्रोतों वुवें गें द्विघयो रितिया
दवः ॥ ४८ ॥

॥ ब्रह्माण्डमर्क मीशानं विलुं वा द्वेष्टि यो नरः ॥ श्रेयांसितस्य नश्यंति रौरवं च न वेदुवमिति स्मृते ॥ ४९ ॥
॥ निद्रा कषाय मुकुलीकृततामनेत्रो नारी नख वृण विशेष विचित्रितांगः ॥ यस्यां कुतोपि गृहमे
ति पतिः प्रभाते सा खंडेति कश्चिताः कुविभिः पुराणैः ॥ ५० ॥ अतः कारणात् ॥ प्रलयमेव अशुः
प्रालेयाशुस्तं ॥ प्रणयं प्रस्थियेषां तेतः ॥
डितानां शान्तिं नैयं प्रणयिभिर्गुणैर्वैर्ममो नोत्पन्नैः ॥ प्रालेयाशुं कंम
लवदनात्सोपि हर्तुं नैलिन्याः ॥ प्रत्याहृतस्त्वयि कैरुधिस्याद न ल्याभ्य
सूयः ॥ ४९ ॥ गभीरायाः पयसि सैरितश्चैतसीव प्रसन्ने ॥ शयात्मापि प्रकृति
मुनगे लप्स्यते तै प्रवेशं ॥ तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यहंसित्वं न धैर्यामौ
घी कर्तुं वैदुलशफरोद्धर्तनप्रेक्षितानि ॥ ५० ॥ तस्याः किंचित्करधतमि
व प्राप्सवानीरशाखं हत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधेनितं वं ॥ प्रस्थानं
तैर्कथमपि सखे लं वमानस्य भाविज्ञाता स्वादो विपुलजघनां को विहा
तुं समर्थः ॥ ५१ ॥ त्वनिस्पंदोत्ससितवसुधागंधसपर्वरम्यः ॥ श्रोतोरंधस्त

॥ करं रुगाद्भीति कररुततस्मि
न ॥ २१ ॥ न अल्प्या अल्प्या अ
भ्यस्यार्थी यस्याः ॥ २२ ॥
प्रसन्ने निर्मले = कस्मिन्निवचे
तसि इव ॥ शया एव आत्मा य
स्याः ॥ २३ ॥ प्रमोद्यानि मोद्यानि
कर्तुं इति मोघी कर्तुं ॥ कुम
दवत्विशतानि ॥ २४ ॥ निर्मली
निः = प्रहसि यो ग्यो भवसि = ४
चटुलाश्च तेशफराश्च चटु
लशफरासेषानुद्देशानि नुछ
तानि तान्येव प्रेक्षितानि ॥ ५१
करेण धृतं करधृतं ॥ ५२ ॥ प्राप्ता
वानीरवृक्षाणां शाखा येन तत्
प्राप्तं ॥ ५३ ॥ मुक्तो रोधस्तदवनि
तं बोधेन तत् ॥ ५४ ॥ नपरिलंबमा
नस्य ॥ ५५ ॥ भावि भविष्यति ॥
नृत्ने कृते मोक्तं इत्थं यपिवस्त्रं
स्वभावात् पुरंध्रीपाणिनारु
णद्धि = किंचित्स्तोकं करेण
धृतं यत्तत् = यतः कारणात् =
ज्ञातो आत्मा दोरसो येन सः ॥

॥ उलिखितोऽध्यामार्गो येन स
७ देवस्त्रीयुग्मेः वाणा अस्ति ये
पांते। ८। मुक्तः मार्गो यस्य स
मेघदूतकामं०

लवी अवलंबने। ८। आलंबे
थाः आश्रेयाः ८। ८। सुरभि
तनया गावः तासां आलो
नो विनाशः तस्मात् ज्ञातांते
न नृपेण गोमेधयज्ञेषु शत
सो गावः पराश्रुतां नीताः ता
सां च मीति तुल्यं च्युतरक्तं
तत् प्रवाह प्रभवा यथार्थना
म्री चर्मवती। ८॥०

॥ सुडादंडविवरनादसुंदरयथानवतितथा = आध्यायमाणाः गतुमिष्टुः जिगमिष्टुः तस्या गंतुकामस्य = देवः पू
र्वीयस्मादसौ देवपूर्वस्तं गिरिं पांडुवर्द्धनपर्वतं ॥ १॥ काननस्य नंदवराः वृद्धविशेषास्तेषां पाचयिता तत्र पा
ंडुवर्द्धते पर्वतेः नियतं निश्चितं वसतिर्धर्मस्य सतः = निरंतरस्याधिर्न २॥ पुष्पाणां मेघः पुष्पमेघः अपुष्प

नितसुभगंदैतिभिः पीयमानः ॥ ^१ना चैर्वीस्यत्युपजिगमिषौ ^२देवपूर्वगिरितै ^३शी
तो वायुः ^४परिणमयिता ^५काननोदुंबरगणां ॥ ४॥ तत्र स्कंदं ^६नियमवसतिं ^७पुष्पमेघा
रुतात्मा ^८पुष्पासारैः ^९संप्रयतुं भवान् ^{१०}व्योमगंगाजलाद्रेः ^{११}रक्षाहेतोर्नवशशि
भृता ^{१२}वासवीनां चैमूनां मत्पादित्यं ^{१३}द्वेतवहमु ^{१४}खेसंभृतं ^{१५}तं ^{१६}हितैजः ॥ ४८॥
ज्योतिर्लेखावलधिगलितं यस्य वैर्हंभवानी ^{१७}पुत्रप्रेमणा ^{१८}कुवलपदलप्रा
पिर्कर्मैकैरोति ^{१९}धोतापांगं ^{२०}हरशशिरुचा ^{२१}पावकैस्तं ^{२२}मयूरं ^{२३}पश्चादद्विग्रह
णगुरुभिर्गज्जितैर्नर्तयेथाः ॥ ४९॥ आराध्यैर्न शैरवणभुवं ^{२४}देवमुन्नयिता
ध्वा ^{२५}सिंहद्वंद्वैर्जलकणभया ^{२६}दीणिभिर्मुक्तमार्गः ^{२७}व्यालंबेथाः ^{२८}सुरमितन

मेघः पुष्पमेघः कृतः इति पु
ष्पमेघीकृतः पुष्पमेघीकृतः
आत्मा येन स। २॥ पुष्पाणां
आसाराः वृष्टिर्धर्मैः ॥ ३॥ व्यो
मगंगा व्योमगंगायाः जलैः आ
र्द्रास्तैः रक्षाया हेतुरक्षा हेत
स्तस्य नवश्चासौ शशी च
नवशशी नवशशिनं विभ
न्ति इति नवशशी नृतेन ॥
वासवस्य इमा वासव्यः ता
सां सैन्या अतिक्रान्तः आ
दित्यो येन हुतं वहस्य मुखं
स्थापितं = ४ = ज्योतिषां लेखाः
तासां बलं यं विद्यते यस्य तत् ॥ ५॥
इदं मयुत्रस्य क्रीडा पात्रमिति स्ते
हेन ॥ ५॥ कुवलया नां दलं प्राप्नोति
इत्येवंशीलं ॥ ५॥ हरस्य शशी तस्य
रुक्तरथा ॥ ६॥ पावकैः स्कंदस्य
धोतः अप्रां ८ गनयनप्रांतं य
स्य स ६ पश्चात् पूजा नंतरं ६॥
अद्वैः ग्रहांते न गुरुस्तैः ६॥

परिचिताः अश्वस्ताः भूलाता
 नाविभ्रमाः विलासायैः तेतेषां
 जागरिकत्वात् ॥ कुंदस्य द्वे
 पः कुंद द्वे पस्तस्मिन्नुगः प
 श्वानुगामीयोसौ मधुरः त
 स्य श्रीशोभातां मुसंतीति
 अनुकरंतीति मधुकरश्री
 मुषस्तेषां ॥ ५२ ॥ ० ॥ किं वं
 तं दृषद्वत्योसरितोरंतरा
 लवतीदेशः ब्रह्मावर्तन्य
 ते। सरस्वतीदृषद्वत्यो
 देवनद्योर्षदंतरं तं देव
 निर्मितं देशं ब्रह्मावर्तप्र
 चक्रेते इति मनुस्मृतिः ॥
 कृत्रस्य शूरस्य प्रधनसंग्रा
 मतं पिशुनं सूचकं शि
 ततीक्ष्णशरतेषां शतैः
 गांडीवधन्वप्रस्थिय
 स्य सप्रज्जुनः। धाराणां
 पाताः तैः राजसमूहानां
 ॥ प्रभवर्षनपूरयामा

॥ दृष्टो मानयिष्यसि इति मानयिष्यन् पृथिव्यां आश्रितांतकया प्रवाहरूपेण रंत देवस्य राज्ञः कीर्तिचर्मवती
 व्यालं वैथाः ॥ ५० ॥ गगने गतिर्येषां ते देवाः तस्याः प्रवाहं आलोकयिष्यति किंकृत्वा दूरं प्रतिशयेन दृष्टी आवर्ज्य न
 श्रीकृत्य = किं भूतं प्रवाहं पृथुमपितनुं गुरुतरं अपि स्वल्पं कस्मात् दूरभावात् कसति त्वयि जलं प्रादातुं
 पालं भजां मानयिष्यन् ॥ ओतो मूर्त्त्युविपरिणती रंत देवस्य कीर्तिः ॥
 ५० ॥ त्वया दातुं जलमवनतेशाङ्गिणो वरुचोरे ॥ तस्याः सिंधोः पृथुमपितनुं
 दूरभावात् सौम्यं ॥ प्रैक्षिष्यते गगनगतयो दूरमावर्त्य दृष्टी रैकं मुक्तागुणमि
 वं नुवः स्थूलमध्ये द्रुनीलं ॥ ५१ ॥ तामुत्तीर्य ब्रजं परिचितं भूलता विभ्रमाणां प
 द्मो द्वे पादुपरि विलसत् कृष्णसारप्रभाणां ॥ कुंद द्वे पानुगमधुकरश्रीमुषा
 मात्मविवं ॥ पात्री कुर्वन् देशपुरवधूनेत्रकोटहलानां ॥ ५२ ॥ ब्रह्मावर्तं जने
 पदमधः शायया गाहमानः ॥ केत्रं केत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः ॥ राजन्या
 नां शितशरशतैर्यत्र गांडीवधन्वा ॥ धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यवर्ष
 स ॥ ५३ ॥ इति टीकायां वदनानि कुरोः इदं कौरवं कुरुक्षेत्रं ॥ २ ॥

गृहीतुं प्रवनते न म्रीभू
 ते सति कथं भूते त्वयि साङ्गि
 धनुर्विद्यते यस्य स शङ्गी ॥ त
 स्य श्रीकृष्णस्य वरुचोरे
 सति = वरुचोरे वरुचोरे
 चोरः तस्मिन् ॥ न त्वेकते
 भुवः पृथिव्याः एकं मुक्ता
 गुणं = स्थूलं मध्ये द्रुनी
 लं द्रुनं यस्य सतं ॥ ५१ ॥ हे
 मेघ त्वं तां चर्मवतीं न तीर्थ
 व्रजगच्छ किं कुर्वन् अपा
 त्रं पात्रं कुर्वन् इति आत्मवि
 वं पात्री कुर्वन् केषां दश
 पुरनगरस्य बधः तासां ने
 त्राणि तेषां कोटहलानि
 तेषां पुनः कथं भूतानां =
 उपरि विलसंती प्रसरंती
 कृष्णसारः कृष्णधवलाः
 प्रभाकांति येषां ते तेषां
 कस्मात् पद्मोत्प्लेषात्
 मेघो मेघत्वात् = पुनः

मेघदूतकाव्ये०

२७

॥ हित्वा त्कं त्यक्त्वा हस्तां मंदिरां अभिमतः श्रेष्ठः रसो यस्यासातां रेवत्याः लोचयोऽग्रं कं विद्यते यस्यासातां
एते न रेवती मपि त्यक्तवानित्यर्थः बधूनां संवन्धिनां कौरवपाडवानां स्निहे न इमे मम मुहुरः तेषां कतमे
पयोधनीयान्नदति इति संचिंत्य सरस्वती तीर्थयात्रया प्रयात इत्यर्थः ॥ २॥ समरात् विमुखः स लांगलं
हलं प्रतियस्य सवलन्नदः सिधेवे विवृते बने पानीयानां सरस्वत्याः इमाः सरस्वत्यः तासां ॥ ५४ ॥ इति
मुरवानि ॥ ५३ ॥ हित्वा ह्येतां मभिमत रसां रेवती लोचनां कां बंधुप्रीत्या समरविमु
खो लांगलायाः सिधेवे ॥ हित्वा तां सामभिगममैपां सोम्य सारस्वतीनां मंतः शुद्ध
स्त्वमपि नैविता वरुमात्रेण हंसः ॥ ५४ ॥ तस्माद्देहे नैक नखलं शैल राजावती
संजिहोः कन्यां संगरतनयस्वर्गसोपानपंक्तिं ॥ गौरीवक्रकृत्तुटिरचनां याविह
स्यैव फेनैः शंभोः केशग्रहणमकरो दिंदुलग्नो विहस्ता ॥ ५५ ॥ तस्याः पातुं सुरग
ज इव व्योमि पूर्वा हलं बी ॥ त्वं वै दृष्टस्फटिकविशदं तर्कये स्तिर्यग्नः ॥ संसर्प्य
त्याः संपदि भवतः श्रोत सिंहा ययासां ॥ स्यादं स्थानोपगतयमुना संगमैवाभि
रमा ॥ ५६ ॥ आसीनानां मुरभित शिलं नोभिगंधैर्मृगाणां ॥ तस्यां एव प्रभवमव

॥ तस्मात् कुरुद्वेष्टात् क
नखलं तीर्थं प्रनुलं क्रीक
त्य इति अनुक नखलं ॥
सगरस्य तनयाः तेषां स्वर्ग
स्य सोपातपंक्तिः तां गो
यीः वक्रं गौरीवक्रं तस्य या
त्रकुटिरचनातां ॥ ५४ ॥ इति
लगात्तुर्मय एव हस्ता य
स्याः सा ॥ ५५ ॥ पूर्वा द्वे नग्र
प्रभागे नलं वनेयः सक्ष ॥ प्र
ष्ट आसौ स्फटिकश्च प्र
ष्ट स्फटिकः तद्वत् विशदं
निर्मलं ॥ ६॥ तर्क विचारणे
तिरश्चीनं ६॥ गच्छत्याः सप
दिशीर्घनिपातः ॥ न स्या
नं ॥ प्रस्थानं ॥ प्रस्थानेन उपग
ताया यमुना तस्याः संगमो
विद्यते ॥ यस्यासाः म
नोज्ञा स्थितानां सुरभि
ताः शिलाः यस्य सतः क
स्तुरिका परिमलैः

दिनास्वांगहवफलं भविष्य
तीतिभावः ॥५॥ हिमवत्पर्व
तेमुक्त अध्यायेन सतं = अष्ट
पदाः = अतिक्रमेयुः = तुम
लादुःसहायाकरकावृष्टि
सैवहासोहास्यतेन अवकी
णी व्याप्ताः = कष्टस्थानं =
वाशष्टो अर्थीतर द्यौतकः
कष्टस्थानं = निः फलाश्रा
सौ आरं भाश्च निः फलारं
मः निः फलारं नेयलं येषां
ते ॥५॥ इति टीकायां
चरणयोः न्यासतं ॥१॥ अर्द्धः इंदु
मोलेयस्य सतस्य = निरंतरं न
पहता न पटौ कितावैलिय
स्य सतं = भक्त्या नमः भक्ति
नमः ॥ प्रदक्षिणी कुर्याः चर
णन्यासे दृष्टे सति शरीराभा
वात् इंदुभावात् दूरं अति
शयेन न दूत गताः पापाः ये
षां ते समर्थ भवन्ति = स्थिरं
मनस्वरं पङ्कगानां प्र

॥ नृत्यस्थानं = पर्वतं धारयिष्यसि अध्वनः श्रमः अध्वश्रमं तस्य विनयनं तस्मिन् मार्गं श्रमापहे ॥ हिमाचल
स्य = निषिणः = स्थितः = ॥ त्रीणि नयनानि यस्य सतस्य वृषः शुभश्चासौ त्रिनयनश्च सतेन नृत्वा तोयोसौ पंकः तेन
उपसीयते इति = तां = शोभां = तं = हिमाचलं चेत् यदि वा यौ बहति = सति = सरलाश्च ते स्कंधाश्च सरलस्कंधाः ते
लं प्राप्य गौरं तुषारैः ॥ वैद्यस्य ध्वंश्रमविनयने तस्य शृंगे निषिणः ॥ शोभां शुभ्रं त्रि
नयनवृषोत्वा तपकोपमेयां ॥ ५॥ तं वै द्वायो बहति सरलस्कंदं संघटजन्मा बाधे
तोल्का कृपितवमरी बालभारो देवाग्निः ॥ अहस्ये न शमयितुं मूलं वारिधिरास
हस्यै ॥ रांप नार्तिप्रशमन फला संपदो ह्युत्तमानां ॥ ५॥ ये संरंभोत्पतनरनसाः
स्वांगभंगाय तस्मिन् मुक्ताधानं संपदि सरंभ ॥ लंघयेयुर्न वतं तान् कुर्वी
थास्तु मलकरकावृष्टिहासावकीर्णीन् केवानस्यः परिभवपदं निः फलारं भ
यनाः ॥ ५॥ तत्रैव तं दृष्टुं दिव्यै रणन्यासमर्द्धे दुमौलेः ॥ शश्वत्सिद्धैरुपहतवलं
भक्तिनम्रः परीयाः ॥ यस्मिं दृष्टे कैरण विगमाद्दूरं मूढतपापाः ॥ संकल्पं ते स्थि
थादीनां पदं स्थानं तस्य प्राप्तिः तस्यै = अद्वावंतः ॥ ६॥ इति टीकायां ॥

दूरं

षां संघटः संजोगः सरल
स्कंधसंघटः तस्मात्तज्ज
नयस्य सः ॥ २॥ बाधेतपी
द्वयेत ॥ २॥ तुल्काभिः ज्वा
लाभिः कृपितः कृप्यं नी
तः चमरीणां बालभारः
चमरी बालभारो येन स ३
योऽप्यो भवसि = तदा स नंद
वाग्निः = अलं त्यर्थः = वारि
णां धाराः तेषां सहस्राणि
तैः = आपन्नानां आपद्ग
तानां आर्तिः पीडा तस्याः
घशमनं तदेव फलं य
स्यां ता यदि आर्तेषु नोप
कुर्वति तदा किमेताभिः
प्रयोजनं जाना अपि नि
ष्फला इत्यभिप्रायः = हि
यस्मात् ॥ ५॥ इति टीका
अथाग्रे ॥ संरंभेण मद्दोद्रे
केण यदुत्पन्नं तत्र रनसा
ः सत्वरः निजांगविनाशा
यः तेषां विरिगद्वुरयाता

इश्वरस्य = विकटहासः ॥
६३ ॥ इति टीकायां ॥ ०

मेघदूतकाव्यं ०

१०

॥ मधुरं यथा स्यात्तथा = सखिद्वयं शाः ॥ ११ ॥ प्रियमागारं धाः = मधुरकंठमिः = निहादं वाणी-प्रस्थित्यस्य सनिहादी
= तैतव = मुरुजमर्दलशष्टः = चैतयदि = गुहासु = गीतनृत्यवाद्यत्रयसंगीतं तस्यार्थः हिमवति = मविष्यति इत्येवं
शीलः भावी = समस्त ॥ ६१ ॥ इति टीकायां ॥ हिमाचलस्य तस्य समापे = हंसानां मानसरोवरगच्छतानां द्वारं = भृगुपतेः
परशुरामस्य यशः प्रसरणं पुरा किल तेन क्रौञ्चगिरिः शरैर्विदारं त इति ॥ विवरं वर्तते = तेन क्रौञ्चं ध्रेण नदीची

रागापदप्राप्तये अदधानाः ॥ ६० ॥ शृण्वन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः सर
काभिस्त्रिपुरविजयो गीयन्ते किं नरीभिः ॥ निहादी तै मुरुज इव वै कंदरेषु ध्रु
निः स्यात् संगीतार्थे ननु पशुपते स्तत्र भावी समग्रः ॥ ६१ ॥ प्रालेयादेरुपतटम
ति क्रम्यतां स्तान् विशेषान् ॥ हंसद्वारं भृगुपति यशोवर्त्मयः क्रौञ्चं ध्रु ॥ ते नो दी
ची दिशं मे नु सरै स्तिर्य गायाम शोभी ॥ श्यामः पादो बलि नियमनाभ्युद्यतस्यै
व बिम्बोः ॥ ६२ ॥ गत्वा चोदं देशमुखं नु जोत्स्यासितप्रस्यसंधेः ॥ कैलाशस्य त्रि
दशवनितादर्पणस्योतिथिः स्याः ॥ ष्णंगोष्ट्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्यस्थि
तखं ॥ राशीभूतः प्रतिदिशं मि वं अंबकस्योदहासः ॥ ६३ ॥ उत्पश्यामि त्वयितं

गच्छेः ॥ तिर्यक्यो सोऽप्रा
यामञ्चवित्सारञ्च तिर्य
गायामः तेन शोभते इत्ये
वंशीलः वले नियमने अ
भ्युद्यतस्य कृतोद्यमस्य
॥ इति टीकायां ॥ ६२ ॥ दश
वदनदोः पटलचौलि
ततटसंधिवंधस्य = दश
मुखा नियमस्य सतस्य भु
जाः ताम्रिः उच्छसितः स्त्रा
लितः प्रस्यस्य तटस्य संधि
र्यस्य सतस्य ॥ त्रिदशा
नां देवानां याः वनिताः
तासां दर्पणः सतस्य = प्रा
धुरी को भवेः = ष्णं गातां
नृच्छाया मन्त्रा नितैः
कुमुदवत् त्रिंशदानितैः
यः कैलाशः = स्वां काशं
पुंजाभूतं अराशि राशि
भूतः १० इति राशि
भूतः = दिशायां दिशा
यां इति प्रतिदिशं ॥

त्वांताः मोचयिष्यतीति भा
वः हेमः अंभोजानि हे
मांभोजानि तानि प्रसव
ति इत्येवंशीले हेमांभो
जप्रसवि च। कामं प्रति
शयेन मुखस्य पटः मुख
पटः कृणं यावत् मुखप
टस्य प्राप्तिः तां = करि
णां वदनाच्छादनं वासः
मुखपट उच्यते = च॥०

॥ तदंगतः तदंगतस्तस्मिन् ॥ सिन्धुं तैलेन निन्नं मद्दितं यत् अंजनं तद्वत् प्राभायस्य सतस्मिन् ॥ सद्यस्तत्का
लः कृतः कर्त्तुं तोयोसौ हिरदस्य दशनस्तस्य छेदः खंडः तद्वत् गौरः तस्य ॥ स्तिमिते निश्चले येन येन ताभ्यां प्रेरु
णीयातां = स्कंधस्यापिते = हलं विभ्रतीति हलभ्रतस्य = भावनी = मेचके स्यामे ॥ ६४ ॥ इति टीकायां ॥ हित्वा स
त्काः भुजगानां वलयं भुजगवलयं शिवं ॥ दत्तहस्तो यस्य सा। तरंगपंक्तिनिमोन्नता कारेण ॥ विरचितं वपुर्ध
टगते स्निग्धभिन्नां जनानामे^{१३} सद्यः कृतहिरददर्शनछेदगौरस्य तस्य शोभा^{१४} मदेः^{१५}
स्तिमितनयनप्रेरुणीयां भवित्री^{१६} मंशान्यस्ते सति हलभ्रतो मेचके वाससीव ॥
६४ ॥ हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शंभुना दत्तहस्ता^{१७} क्रीडाशैले र्धदिवं विचरेत्पा
दचारेण गौरी^{१८} मंगीभक्त्या विरचितवपुस्तंभितां तर्ज्जिलोघः^{१९} सोपानत्वं कुरु
मणितटारोहणाय^{२०} ग्रयायी ॥ ६५ ॥ तत्रा^{२१} वश्यं कुलिशवल्लयोद्यद्वनोद्गीर्णतोयं
नेष्यंति त्वां सुरयुवतयो यंत्रधारणहत्वं^{२२} ताभ्यो मोहस्तव र्धदि सखे र्धर्मल
ध्वस्य नस्यो^{२३} क्रीडालोलाः^{२४} अवरापरुषैर्गज्जितैर्भापयेस्ताः ॥ ६६ ॥ मेहांभोज
प्रसवि सलिलं मानसस्योददानः^{२५} कुर्वन् कामं देहा मुखपटप्रीतिमैरावणस्य^{२६}

नसः स्तंभितः निश्चली
कृतः अंतर्मध्ये जलस्य न
घः प्रवाहो येन स = पाद
श्रेणितां ॥ ६७ ॥ मलीनां तटा
निमणितटानि तेषां आरो
हणं तस्मै । अग्रे याति इत्ये
वंशीलः ॥ ६५ ॥ इति टीका
यां ॥ तत्र कैलाशे कु
लिशैः हीरकैः उपलक्षिता
नि वल्लयानि तेषां द्युदनेम
नसंघट्टने नोद्गीर्णतोयं ये
न सतं ॥ प्रापयिष्यंति खलू
रिका गृहत्वं यंत्राणि अने
कसंचारे चतुरांतर्विवरा
वनासितपुत्रिकादीनि त
त्करतलाद्यवयवप्रवृत्त
वां रिधाराभिः उपलक्षितं
ग्रीष्मसंतापशमनं धनिनां
धामयंत्राधारणहनुच्यते
सुरयुवतिभ्यः = मोचनः
निदाघप्राप्तस्य अवरायोः
परुषाणितैः = कर्णकठि
तैः = तदात्वं तां स्त्रियः भा
पयेः त्रासयेः नीरुकत्वात्

हंते = अत्रं लिहंतीति
 अत्रं लिहाः अत्रं लिहा
 अत्रायेषांते = अत्राकार
 मेघदूतकामं०

शलयाग्राः सप्तमूभिध
 चलगृहाः ११ शदृशंक
 हंसमर्थावर्तते = यत्र
 अलकायां मध्यमानैः ॥
 ६४ ॥ इति टीकायां ॥
 विमानोस्त्रीदेवयानेस
 सप्तमौ चन्द्रनीतिया
 दवः ॥ ३ ॥

॥ कं पन् = कस्य वृक्ष पल्लवानि = वस्त्राणि = नाना बहु प्रकारावेष्टा विद्यते येषु तेतैः ॥ विलासैः तिर्विशोः नृपसुंती
 याः तेन गेन्द्रं कैलाशं कैलाशस्य अंके ६० वल्लभस्यैव = अस्तंगंगेव दुकूलं यस्यासातां पदैः अस्तंगंगावतदुकूलं
 सुदमवस्त्रयस्यासातां २। कामेन चरति इत्येवंशीलः कामचारी तस्य संबोधने हे कामचारिन् या। अलका = वः
 धन्वनकैल्यदुमकिशलयामंशुकानीव वातैर्नानावेष्टैर्जलदलितैर्निर्विशेस्तनै
 गेदुं ॥ ६३ ॥ तस्योत्संगे प्रणयिन ईव अस्तंगंगादुकूलानां न त्वेष्टैर्न पुनरलकां स्नास्य
 मेकामचारिन् यावैः काले बहति सैलिलोद्धारमुच्चैर्विमानैर्मुक्ताजालप्रथितम
 लकं कौमिनीवाभ्रवृन्दं ॥ ६४ ॥ विद्यत्वंतं ललितवनिताः सैन्दवायं सैवित्राः संगी
 ताय प्रहतमरुजाः स्निग्धगंभीरघोषं अंतस्तोयं मणिमयमुवस्तुंगं मभ्रं लिहाग्रा
 ः प्रासादास्त्वांतुलयितुमंलयेत्र तैस्तेर्विशेषैः ॥ ६५ ॥ शष्पश्यामादिनकरहयस्य
 हि नोयत्र बाहाः शैलोदुग्रास्त्वमिव करिणो वृष्टिमंतः प्रभेदात् योधाग्रण्यः प्रति
 दशमुखं संयुगे तस्थिवांसः प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चंद्रहासव्रणांकैः ॥ ७० ॥ हस्ते

युष्माकं = वर्षी काले ॥
 सलिलं नृद्विरतीति सा
 लिलोद्धारं = मुक्तानां
 जालानि मुक्ताजालानि
 तैः प्रथितं मुक्ताफलमुं
 थ्युं = केशं ज्ञातावे
 कवचनं = मेघसमूहं ॥
 ६४ ॥ इति टीकायां ॥ वि
 द्यत् विद्यते मस्य सतं
 ललिताः चतुराः वनिता
 येषु ते = इन्द्रचापेन सह
 वर्तते इति सैन्दवापस्तं।
 चित्रैः सह वर्तते इति स
 चित्राः ॥ प्रहताः वादि
 ताः मरुजामर्दलाः येषु
 ते ॥ स्निग्धः करीमुखा
 वहः गंभीरो गुरुतरः घो
 षः ध्वनिर्यस्य सतं अंत
 स्तोयं य ११ स्य सतं = मणि
 मयाः नृयेषांते मणिम
 यमुवः अत्र अर्पा साध
 म्यात् चंद्रकांता मणौ

दृतेन छिन्नं त्रुटि तं सत्रं येषां
 तेतैः ॥ निशायाः अयं नैशः = रा
 त्रैः मार्गः कामिनीनां अभिसा
 रिकाणां सूर्योदये जनैः सूच्य
 ते ॥ ७३ ॥ इति टीकायां नी
 व्याः बंधः नीवीबंधः तस्य य
 त् न छूतं तेन शिलं यथा स्या
 ॥ तथा स्त्री परिधानवस्त्रं नी
 वीबंधं न च्यते ॥ च वस्त्रं = रागा
 त् = अभिष्टताः करायेषां तेते
 षु = चंचलहेषु = अर्चिषा
 ॥ ज्वालायां तुंगाः तादृ = सन्मु
 खं = हंसानां श्रेणिः हंसश्रे
 णिः

॥ बालश्चासौ कुंदश्च बालकुंदः तेन अनुविद्धं व्यासं इति महेशं तवर्णिनं = रोधस्य प्रसवं रोधप्रसवं तस्य रजः तेन लो
 धपुष्पपरागेण पांडुता इति शिशिरत्वं चूडापाशः केशबंधनमुच्यते एतेन वसंतवर्णिनं = कुरवकं वृ
 क्विशेष एतेन ग्रीष्मः ॥ सीमंते केशमार्गे नीपंकदं वकुसुमं ॥ ७१ ॥ इति ॥ वर्षा = यत्र त्वकायां = अने दुःख
 लीला कर्मलमलकं बालकुंदानुविद्धं नीतारोधप्रसवरजसा पांडुतामाननश्री
 चूडापाशेनैव कुरवकं चौरुकर्मेशरीयं सीमंते च त्वदुपगमजं यत्र नीपंवधू
 नां ॥ ७१ ॥ आनंदोत्थं नयनसलिलं यत्र नान्यैर्निमित्तैर्नान्यैस्तपःकुसुमशरजा
 दिष्टसंयोगसाध्यात् ॥ नान्यैः यत्र प्रणयकलहादिप्रयोगोपपत्तिर्वित्तेशानां
 नैव खलु वयो यौवनादयं दृष्टिः ॥ ७२ ॥ गालकं पादं ललितैर्यत्र मंदारपुष्पै
 ः पत्रछेद्यैः कनककमलैः कर्णविश्रंसिभिश्च मुक्ताजालैस्तनपरिसरश्चित्र
 सूत्रैश्च हारैर्नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनां ॥ ७३ ॥ नीवीबंधो
 षु सन शिथिलं यत्र यद्वांगनानां वासः कामादनिभृतकरेष्वादिपत्सु प्रिये

शोकादिभिः = कुरुमश
 रात् जातस्तस्मात् = इष्टस्य
 संयोगः इष्टसंयोगसाध्यः
 तस्मात् खलु निश्चयेन
 गतेः न कं पः तस्मात् =
 शीघ्रगमनात् अलकात्
 केशात् ललितानि पति
 ताति तैः मुंदाराणां पुष्पा
 णि मंदारपुष्पाणि तैः ॥
 एतावता तत्र अलकायां
 सर्वदा षडपिरुतवः सं
 भूयति हंतीति भावः ॥
 पात्राणां छेद्यानि पत्रछे
 द्यानि तैः नागवल्लीपत्र
 खंडैः ॥ स्वरुक्कमलैः क
 र्णैः अः विश्रंसः पतनं वि
 द्यते येषां तानि तथा तैः =
 मुक्तानां जालानि समूहा
 नि विद्यते येषु ते तैः स्तन
 योः योसौ परिसरः संघ

॥ जलजरीभूय जाल विवरे
निर्गच्छति भवंती पितवा
कार निपुणा स्तथा निर्ग
मेघदूतकाव्य०

छंदु विचक्रणाः शतं
डंभूताः १२ जलमुचं
ति इति जलमुचः त्वाद
शा एव निष्पतंति ॥७१॥
इति टीकायां ॥

॥ चंच हस्तेषु = अर्चिषा ज्वालाया तुंगाः तान् = समुखं = हंसानां श्रेणिः हंसश्रेणिः तयार चितारसा नामेखला
यास्यां ताः नित्यं पद्यानियामुताः ॥ केकायां नत्कंटा केकोत्कंटाः ॥ भवनं शिखिनः ते = नित्यं भास्वतदै
दिप्यमाना कलापा केशसमूहा ये प्रांते = नित्यं ज्योत्स्नाः ये प्रांते प्रतिहताया तमोवृत्तिः ग्रंथकारवृत्ति
तयारम्याः रात्रिमुखानि = ॥७५॥ इति टीकायां ॥०

षु ॥ अर्चिस्तुंगान्भिमुखं मैपि प्राप्तरं प्रदीपान् ॥ ह्रीमूढानां भवति विफलः प्रेरित
श्चूर्णमुष्टिः ॥ ७४ ॥ यत्रोन्मत्तभ्रमरमुखराः पादपानित्यपुष्पा ॥ हंसश्रेणी रचितर
सना नित्यपद्मानिलिन्यः ॥ केकोत्कंटा भवनं शिखिनो नित्यभास्वत्कलापा ॥ नित्य
ज्योत्स्नाः प्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदीपाः ॥ ७५ ॥ ग्रहीणां तर्भुवननिधयः प्रत्यहं
रक्तकंठैः रुद्रायद्भिर्हनपतियशः किं नरैर्यत्र साहं ॥ वैभ्राजारव्यं विबुधवनितावा
रमुख्या सहाया ॥ बद्धापानं वै हि रूपावनं कामिनो निर्विशंति ॥ ७६ ॥ नेत्रा नीताः स
ततगतिनायं हि मानाग्रभूमी ॥ गलेख्यानां नवजलकसौ दौषमुत्पाद्य सद्यः ॥
शंकास्पष्टा इव जलमुचस्त्वादृशायत्र जालैर्धूमोद्गारानुत्कृतिनिपुणा जर्ज

॥ ग्रहीणाः कृपाग्रं तर्भुवन
नं भुवनमध्ये निधं यो येषां
ते = प्रत्यहं निरंतरं = मधु
रकंठैः विबुधानां देवानां
वनिताः ता एव वारमुख्याः
वेष्याः ता एव सहाया येषां
प्रांते रचितयानगो
ष्टीकं = विलासयंति ॥
॥ ७६ ॥ नयतीति नेता तेन
नेत्रा = सततं गतिर्यस्य स
तेन = नीता प्रापिता यस्या
अलकाया विमानानि
यद्विमानितासां अग्रभू
मयः ताः = चित्राणां = अं
सलक्षणां अत्रास्मानिव
षड्विधं निरुत्कृतिमि
ति भयत्रस्ता = गवाह
मार्गैः धूमस्फुट
रः धू १२ मोद्गारः तस्य
अनुत्कृतिरुत्कृता तत्र
निपुणा = धूमोद्गारोपि

॥यंत्राणि पुत्रिका प्रभृतीति
तद्युक्तेषु जालेषु प्रवलं वो
येषां ते ॥६॥ तव आचारांत
स्यापगमः तेन विशदयति
मलाः तैः ॥७॥ चंद्रकिरणैः
ः मालुं दूरी कुर्वति = जल
स्यलवाः जललवाः स्फु
टाश्च ते जललवाश्च स्फु
टजललवास्तान् स्फुटं
तिह्वरं तिह्वरं शीलाः
॥८॥ चंद्रकांतमणयः ॥८॥
इति टीकायां ॥ ताव
तत्रित्रं नाना विधं वा सो
वस्त्रं सूते ॥ विन्नमस्य
विलासस्य आदेशः शि
ख्यातत्र दहं चतुरं ॥ पु
ष्पविकाशं सूते ॥ पल्ल
वैः ॥
स्यंदी किंचित् चलने स्यं
दिनः प्रकटजललवविं
दूनुह्वरंतः ॥९॥ ॥१॥

॥याः गंगायाः सलिलैः शिशिराः सीतलाः तैः कल्पवृक्षाणां = तटं तटं अनुलही कल्प इति अनुतटं अनुतटं रुहं
ति इति तटरुहाः तेषां = वारितः नलोघासांताः = गवेह्वणीयेः कनकस्य सिकतासातासुयोसीमुष्टेः निह्वे
पः तेन गूढाः तैः ॥२॥ मंते ॥ रूपातिशयाद्देवैरभिलषिताः अलकायां कन्यकाः नतु नार्यः ॥१८॥ इति टीकायां
गानिष्पतंति ॥११॥ मंदाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमानां मरुद्भिर्मंदाराणां मनु
तटरुहां धायया वारितोष्माः ॥ प्रचेष्ट्यैः कनकसिकतामुष्टिनिह्वेपगूढैः सं
कीडंते मणिभिर्मरपार्थितायेत्र कन्याः ॥१८॥ यस्यां येहाः शितिमणिमयान्येत्पह
र्मस्थलानि ॥ ज्योतिस्थायाकुसुमरचना न्युत्तमस्त्री सहायाः ॥ आसेवंते मधुरंति
फलं कल्पवृक्षप्रसूतं ॥ त्वजंभीरधनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥१९॥ यत्र
स्त्रीणां प्रियतमनुजालिंगनोष्वासितानां मंगलानि सुरतजनितां यंत्रजालावलं
वाः ॥ त्वसंरोधापगमविशदैः प्रेरिताश्चंद्रपादैः ॥ मालुं पंतिस्फुटजललवस्यंदि
नश्चंद्रकांताः ॥२०॥ वासश्चित्रं मधुनं यनयोर्विन्नमादेशदहं ॥ पुष्पोद्भेदं सह किं

शितयश्च ते मणयश्च शि
तितैः निर्वतानि नीलम
णिमयानि प्राप्य सौ।
धोपरितनभूमीः ज्योति
षां छाया एव कुसुमांतां
रचनावेषु तानि = तारक
प्रतिबिंबपुष्पानि = क
ल्पवृक्षात्प्रसूतं सतं =
उत्तमाश्च ताः स्त्रियश्च न
तमस्त्रियताः एव सहा
यायेषां ते = तव गंभीरो
धनियेषां ते तेषु = मंदं
मंदं यथा स्यात्तथा पुष्करे
षु मंदं जेषु = आहतेषु व
जाडवं केषु ससु ॥१९॥
इति टीकायां ॥ प्रियत
मस्य भुजाः तेषां आलिंग
नं तेन नोष्वासिताः परि
श्रंताः तासां ॥ सुरतेन
जनिता सुरतजनिता ताः
६॥

मेघदूतकाव्यं०

१३

॥ प्रनेकप्रकारं चरणसकलं चरणकमले यो सो न्यासः तस्य योज्यः तं पूर्वं ॥ १॥ सूते जनपतिः प्राभूषणं
 ज्ञात्वा इष्टं धनपतिः सत्वा अर्थी तसेव को यस्य सतं २। धनुषं षट्पदानां ज्ञायस्य तत् षट्पदं भूभ्रंजेन स
 ह वर्तते इति स भूभ्रंजं एवं यथा स्यात् तथा ३। प्रहितानि प्राशे पितानि नयना निधेषु ते तैः कामिनस्तल्लक्ष्यानि वैध्या
 नि कामिलक्ष्यानि तेषु ४। सफलैः १। कंदर्पस्य ४। चतुराश्रिता वनिताश्च चतुरवनिताः तासां विभ्रमाः तैः ४। निष्प
 शलये^{१५} भूषणानां^{१६} विकल्पानां^{१७} लाक्षागां^{१८} चरणकमलन्यासयोग्यं^{१९} च यस्यामेकः ।
 सूते^{२०} सकलमंबला^{२१} मंडनं^{२२} कल्पवृक्षः ॥ ८१ ॥ मत्वा^{२३} देवं^{२४} धनपतिं^{२५} सर्वं^{२६} यत्र साक्षा
 दसंतं^{२७} प्रायश्चापं^{२८} न वै^{२९} हतिं^{३०} भयान्^{३१} मन्मथः^{३२} षट्पदं^{३३} स भूभ्रंजं^{३४} प्रहितनयनैः^{३५}
 कामिलक्ष्येषु^{३६} मोघैः^{३७} स्तस्यारंभश्च^{३८} तुरवनिता^{३९} विभ्रमैरेव^{४०} सिद्धः ॥ ८२ ॥ तत्रागां^{४१}
 रं^{४२} धनपतिगृहा^{४३} दुत्तरेणां^{४४} स्मदीयं^{४५} दृगल्लक्षं^{४६} सुरपतिधनुश्चारुणा^{४७} तोरणेन^{४८} य
 स्योद्याने^{४९} कृतकतनयः^{५०} कांतया^{५१} वहितो^{५२} मे ॥ हस्तप्राप्य^{५३} स्तवकनमि^{५४} तो बालमं
 दारवृक्षः ॥ ८३ ॥ वापीवा^{५५} स्मिन्मरकतशिलावद्धसौ^{५६} पानमाग्री^{५७} हैमैस्त्वं^{५८} नावि
 कवकमलैः^{५९} स्निग्धवै^{६०} दूर्यनालैः^{६१} यस्यास्तो^{६२} ये कृतवसतयो^{६३} मानसं^{६४} सन्निरु^{६५}

नः ॥ ४॥ ८२ इति टीकायां ॥
 प्रागारं गृहं = उत्तरदि
 ज्ञागेन न पल्लु कृतं = अ
 स्माकमिदं अस्मदीयं
 प्रेक्षणीयं सुरपतेः धनुः
 सुरपतिधनुः तद्दूरतेन
 चारुणा ५। अर्थी तपंच
 वर्गमणिमयेन ५। हस्ता
 म्यां प्राप्या हस्तप्राप्याः ह
 स्तप्राप्याश्च तेस्तकागुष्ठा
 अहस्तप्राप्यस्तवकाः तैः
 नमिनः ६। ८३ ॥ इति टी
 मरकतस्य शिलाः मरकत
 शिलाः ताम्रिः वद्धः सौपा
 नस्य मार्गे यस्यासा = ७॥
 हैमश्मानि हैमानि तैः वि
 कचा निचतानि कमला
 नितैः ८। स्निग्धानि वैडू
 र्यानां १३ नालानि येषां
 तानि तैः कृता वसतिर्यै
 स्ते ८॥ १०

रक्ताशोकः तव सख्याः काम
पदं प्रमिलषति इत्येवं शी
लः वर्तते कथं मया सह यथा
हं रतिसमये वामपादप्रहा
रं प्रमिलषामि अन्यः केश
रः वकुलः दोहदगर्भकप
टेन वांछति ॥५॥ तयो रक्ता
शोककेसरयोर्मध्येंतराले
स्फटिकस्य फलकं प्रासन्नं
पीठं यस्यासा = स्वरूपमया
वासदंडः = न प्रतिप्रोढाः
प्रतिप्रोढास्तरुणास्ते च
तेवंशातद्वत्प्रकाशो येषां
तेतैः हरितमणिभिरित्य
र्थः ॥७॥ चंचपुटचंचपुटा
दिभिः सिंजंति शङ्खं चिता
निबलया निच सिंजं हलया
नितैः सुभगाः तैः ॥७॥ शङ्खा
यमानकं करणरम्यैः = वा
सयष्टि = सेवते ॥७॥ संध्यास
मये मयूरः मित्रं युष्माकं
॥८॥

शिखरदशना। शिखरवत
 दशनायस्याः सा शिखरद
 शमा रक्तदाडिमसदृश
 सा शिखरदंता तथा च शि
 खरं गिरिः प्रो. पु. नूरुह
मेघदूतकाव्य०
 प्रेतयेव च प कदाडिम
 बीजा नामा १४ शिखरौ
 लेपि चेति। हेमचरिः इति
 व्याख्यानमसमीचीनं कवि
 समयविरुद्धत्वात्। कवि
 समये हि दंताः धवला व
 र्ण्ये ते नरक्ताः नापि पाट
 लाः तथा च। कालिदासे
 न रघुवंशे उक्तं। तासोद
 रेषु पतितं दुमपल्लवेषु
 भिद्धैर्तहारगुलकाविश
 दं हिमोन्नतः। आभाति न
 ध्वपदिभागतया धरो
 ष्टे लीलास्मितं सदशना
 र्चिदिवत्स्वदीयं १ माघोप
 जगाद वदनं द्रुपदप
 र्यंतपातिनः नयनमध
 लिह्येत्समुदंशुदशनां
 शुभिः २ यंतांशवः तव

॥पूर्वोक्तैः हृदयस्तेः लिखितं वपुर्ध्वयोस्तौ॥ १॥ शंखपद्मनामानौ निधी अत्र शंखपद्मौ शब्देन शंखपद्माधिष्ठायिनो
 देवो विष्णुब्रह्मणो दृष्टौ ॥ १॥ श्यामाश्चायायस्यतु त = करिपोतसूक्ष्मतां प्राप्य = शीघ्रं योसौ संपातः पतनं तस्य हेतुः
 तस्मात् ॥ ३॥ रम्या निमानूनि शिखराणि यस्य सतस्मिन् = भुवनस्य अंतर्मध्ये इति अंतर्भुवनं तस्मिन् पतितातां = अति
 कुरुत्वा १०
 रोपांते लिखितवपुषौ शंखपद्मौ च दृष्टौ ॥ १॥ कामायायं भवनं मधुना महियोगेन नूनं
 सूर्यापायेन खलु कैमलं पुष्पतिस्वामभिष्यां ॥ ८८ ॥ गत्वा सद्यः कलमतनुतां शी
 घ्रसंपातहेतोः ॥ १॥ कीडाशैलेः प्रथमकथिते रम्यसानौ निषिन्नः ॥ १॥ अहस्यं तं भवनप
 तितां कर्तुं मल्याल्यनासं खद्योताली विलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिं ॥ ८९ ॥ त
 च श्यामा शिखरदशना पक्वविंवाधरोष्टी ॥ १॥ मध्ये कामाच कितहरिणी प्रेरणा
 निमगनाभिः ॥ १३ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ स्तोकनम्रास्तनाभ्यां ॥ १॥ याते त्रस्यां क्व वति वि
 षये स्पष्टिराद्ये वधौ तु ॥ ९० ॥ तां जानीयाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं ॥ ९१ ॥ दूरी
 नृते मयि सहचरे वक्रवाकी मि वै कां ॥ ११ ॥ गाढोत्कंषां गुरुषु दिवसेषु गच्छत्सु वा
 तमांसि समापयंत इत्याह। तस्मादसदेतत् एतदोषपरिजिहीर्षया अशिखरदशना इति अकारं निःकाश
 यंतितदपिन सदिवा सामुद्रकग्रंथविरुद्धत्वात् तथा हि दंताः शिखरिणो यस्याः केशाभ्रमरवर्चसः पा
 णिपादं भवेच्छोणं तां कन्यामुद्धरेदुधः २ तस्मादिदमप्यसत् अतः शिखरदशना इति पाठः साधनी
 यात् ५

शयेन अत्यानाः काविर्य
 स्याः सातां = खद्योतानां
 आलीखद्योतालीतस्याः
 विलसितं तस्य निभातां ॥
 विद्युतः उन्मेषः विद्युदु
 न्मेषः सैव दृष्टिः यस्य सतां
 = श्यामलेति वस्त्रीभिरामा
 वा अप्रसूता भवेच्छ्यामा
 शिखरं दाडिमीबीजं कुंद
 कलिका वा अथवा अशि
 खरा अतीदला दशनाय
 स्याः सावा शिखरं माणि
 क्यंतद्वदुज्जलदंतेति सुदं
 तीलात् केचित्पक्वदाडिम
 बीजालं माणिक्यं शिखरं वि
 दुः ॥ १॥ पक्वं यत्विं वफलंतद्व
 त्प्रधरोष्ठो यस्याः सा ॥ १॥ क
 टिप्रदेशे कृशाः च किता
 भयत्रस्ताया हरिणीतद्वत्
 प्रेरणां १४ यस्याः सा ५
 नत्रमह हे वल्लभाः मित
 नाषणी गाढं उक्तं ता
 यस्याः सातां ॥ ९०

त्य-राग विश्रसस्यानं मनः
शून्यत्वादनवधारयंती॥
८।

॥तुहिनेनमथितातुहिनमथितातां॥१॥प्रहंसंमन्ये॥प्रवलंअविरलंयतरुदितंतेनउद्धनेशोकयुक्तेनेत्रेयस्मिन्तर=१॥मि
नवगौरागरहितौअधरोष्ठौयत्रतर॥२॥नास्तिमकलस्यव्यक्तिर्यस्यतर॥३॥लंवाकेसत्वातवअनुशरणंत्वदुनशरणं
तेनल्लिष्टावाधिताकांतिर्यस्यसतस्य॥४॥पतिष्यतिपावतपुराणिपातयौसंज्ञालुट्॥५॥साममस्त्रीदेवपूजादिआपारेम

लां॥जातांमन्येतुहिनमथितांपद्मनीवा^{काशिव}न्यरूपां॥१॥नूनंतस्याःप्रवलरुदितोद्धन
नेत्रंप्रियायां॥निःश्वासानामंसिशिरतयाभिन्नवसाधरोष्ठं॥हस्तमस्तंमुखमंस
कलम्यक्ति^{१५}लंवालकत्वा^{१५}दिदौर्देन्यं^{१५}त्वदनुसरण^{१५}लिष्टकांतैर्विभर्ति॥१॥
आलोकेतेनिपततिपुरासंबलिआकुलावा^{१५}मत्सादृश्यंवि^{१५}रहतनुवाभावग
मंलिखंती॥एछंतीवामधुरवचनांसारिकांपंजरस्थीं॥कचिद्भुतुःस्मरं^{१५}सि^{१५}रं^{१५}सि
के^{१५}त्वं^{१५}हितं^{१५}स्यप्रियेति॥१॥नसंगेवामलिनवसनेसौम्यनिद्रिप्यवीणां॥मंजो
त्राकंवि^{१५}रचितपदंगैयमुक्तातुकामां॥तंत्रीमा^{१५}र्दनीयनसलिलैःसारयित्वाक
थंचित॥भूयोभूयःस्वयमपिहतांमूर्छनांविस्मरंती॥१॥शेषानमसांन

प्राः=विद्योगदुर्बलं अत्र
वाशष्टोत्रविकल्पसूचकः
अत्रवाशष्टोत्रार्थे अन्यरू
पेयस्याःसातां॥१॥लंवाश्च
तेअलकाश्चलंबालकाते
पांभावीतस्मात्॥३॥वर्तमा
नापुरायावत्कदाकहिप्र
योगतः॥किंवृत्तेचापिलि
प्रायांभिद्व्याकोत्रददाति
च एनेभ्यःमोगेभ्यःवर्त्ती
मानेनविष्यतिभवति=५-
पंजरःपक्षिणामालयःतव
स्थां=कच्चित्इष्टपरिप्रक्षे
हेरसिकेमुखःदुःखास्वाद
वेदिनि हियस्मात्बल्ल
भाह ममगोत्रस्यनाम्नःअ
कंचिद्भूयस्मिन्तर=१॥
विरचितानिआरोहावरो
हीचरक्रमेणनिवेशिता
निपदानियत्रतर॥१॥पद
स्थःस्वरसंघानोगेयमित
अभिधीयते॥१॥सातवप्रा
लोनिपततिइतिपूर्वोक्तःकिं
कुर्वतीसावालाःसज्जिक्

। स्नानेन = कठोरं । ८। गंडं
मयी दीकृत्या गंडं प्रां
वते इत्येवंशीलं प्रां
मेघदूतकाव्यं

लं वि । ८॥ १५

॥ प्राधिस्तमानसीचिंतायाधिस्तदेहसंभवा = प्राधिनाहामा प्राधिहामामनः पीडाहीणा । ५। सन्निधिरांस्यापितं
कंपाश्चययासा = पूर्वदिग्भागे मूर्तिरिव कलामात्रं शेषं यस्याः सार्धं । गमनस्य दिवसः गमनदिवसः गमनदिवसात्
स्थापितस्तस्य देहल्यामुक्ता निबानि पुष्पाणि देहली मुक्तपुष्पाणि तैः ॥ १॥ हृदये निहतो प्रां नो यस्य स तं
एतेन कृतप्रकारः २। कालयापनके लयो न वंति । २। दिव पूजा व्यापार सहिता । दिवसे = ३। हे मेघ प्रहं इति शंके विचारयामि
गमनदिवसस्थापितस्यां वैधैवी विन्यस्यंती मुविर्गणनया देहली मुक्तपुष्पैः ॥ सं
योगं वा हृदयनिहतारं भर्मा सादयंती प्रायेणैतैर्मगनाविरहे ध्वंगं नानां विनोदाः
॥ ५॥ आदिक्रियां कुलकं ॥ स व्यापारमहनिनैतथापामुये नैद्वियोगः शंके रात्रौ
गुरुतरश्रुचं निर्विनोदां सर्वं तैः मत्संदेशैः सुखयितुमलं पश्यसाध्या निशीथे ता
मुन्निद्रामेव निशयनासन्नवातायनस्यः ॥ ६॥ प्राधिहामा विरहशयने सन्नि
धिरौ कपाश्च ॥ प्राचीमूलैतनु रिव कलामात्रशेषा हिमांशोः ॥ नीता रात्रिः कृणमि
वमया सा हि मिश्ररतैर्या ता मे वै विरहजनितैरंक्रभिर्यापयंती ॥ ७॥ निश्चा
सेनां धर किशलयल्लेशिना विह्वलंती शुद्धस्नानात्परुषमलकं नूनमां गंडलं

इति किं । ३। तथा कथं यथा
मद्वियोगते तव संखीरात्रौ
पीडयेत् = गुरुतरः श्रुकशो
को यस्यासातां । ४। नास्ति हि
नो दोषस्यासातां । ४। सुखं ।
उत्पादयतुं समर्थः पतिवृ
त्तां मध्यरात्रौ = बालां । ४॥
निद्रारहिताः = अवनिष्टा
श्रीश्वशयनं = अवनिश ।
यनंतस्य आसन्नः समीपो
यो सो वातायनः गवाहः
तत्र तिष्ठतीति ॥ ५॥ विरहे
न स यनं वि तस्मिन् । ५॥
तां रात्रिः = विरहेण जनिता
नि विरहजनितानितैः । ७।
निर्जमयंती = सातवालो
के निपतति इति संबंधः ।
किं कुर्वती सा बाला अ
धरमेव किशलयं अधा
रकि १५ शलयंतं कि
शयति इत्येवंशीलः सते
न । ८॥ विह्वलं इत्यस्मिन्
नयंती । ८। केवलमुदक

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

॥ आर्द्रचित्त इत्यर्थः ॥ ११ ॥ कृतः स्नेहो येन तदा संभृतस्नेहं ॥ ११ ॥ प्रथम आसौ विरहश्च तस्मिन् ॥ १२ ॥ मन्योः भावः मन्नुभावः क्रोध
भाव इत्यर्थः ॥ १२ ॥ प्रपांगयोः प्रसरं प्र० रुद्धं प्रपांगप्रसरं यस्य तदा ॥ १३ ॥ अंजनस्य स्नेहः तेन शून्यं ॥ १४ ॥ मंदिरायाः ॥ १४ ॥ विस्मृतः
नृविलासो येन तदा ॥ १४ ॥ चलानि चतानि कुवलयानि च चलकुवलयानि चलकुवलयानां श्रीचल० श्रियः तुलाता
५ ॥ कररुहंतीति कररुहा कररुहाणां पदानि कररुहपदानितैः ॥ १६ ॥ मुक्तानां जालं = ६ ॥ चिरं यावत्परिचितं परिचा

मेघदूतकाव्यं०

१६

णाटतिरोद्गीतरात्मा ॥ १०१ ॥ अंत्यकुलकं ॥ जानैसैख्यास्तैवमयि मनः संभृतस्नेहम
स्मा ॥ दित्यं भूतां प्रथमविरहेतामं हंतैर्क्यामि ॥ बाचालं मां नखेलुमुनगं मन्नुभा
वः करोति ॥ प्रत्यक्षं ते निखिमं विराड्वातं रुक्तं मया यत ॥ १०२ ॥ रुद्धापांगप्रसरमल
कैरंजनस्नेहशून्यं ॥ प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतनृविलासं ॥ त्वय्यासंभ्रन
यनमुपरिस्पदिशं कैमगाद्या ॥ मीनहोभाच्चलकवलयश्रीतुलां मेष्पताति
१०३ ॥ वामश्रीस्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीये ॥ मुक्ताजालं विरपरिचितं त्वा
जितो देवगां त्वा ॥ संभोगां ते मम मुचितो हस्तसंवाहनानां ॥ यास्य तूरुः सरसकद
लीस्तं भगौरश्चलत्वं ॥ १०४ ॥ तस्मिन्काले जलद्वयं दिशौ लैध्वनिद्रासुखां स्पौ

यंप्राप्तं ॥ ६ ॥ देवस्य गति
देवगतितया ॥ १० ॥ योषः
१० ॥ हस्तावेव संवाहनाह
स्तसंवाहनातेषां ॥ १० ॥ र
सेनसहवर्त्तमाना इति स
रसासरसाचासौ कदली
चसरसकदली तस्यास्तं
भस्तद्वर्त्तमानः ॥ १० ॥
लक्ष्मीचासौ निद्राचल
ध्वनिद्रातया सुखा ॥ १० ॥

१६

मुखं पस्याः सा = साममकां
 तो = उत्कंठेन स्नेहेन गच्छ
 सितमुल्कसितं हृदयं यस्याः
 सा ॥ ८ ॥

तस्मिन् काले ॥ १ ॥ उपविष्टः सन् ॥ १ ॥ स्तनिते तविमुखः स्तनितविमुखः ॥ १ ॥ यामशेषं ॥ १ ॥ स्वप्ने लब्धः स्वप्ने लब्धस्तस्मिन् ॥ १ ॥ कं
 ठाच्युतं कंठच्युतं कंठच्युतं चतत् नुजलताग्रं थिचकंठच्युतं नुजलताग्रं थि ॥ २ ॥ गाढेन दृढेनोपगृहं गाढोपगृहं ॥ २ ॥
 स्वप्नजलकशिका स्वजलकशिकाः तानि शीतलस्नेन ॥ ३ ॥ स्वासो स्वासयुक्तो ॥ ३ ॥ विद्युद्भ्रमे यस्य सः ॥ ३ ॥ स्तिमिते नि
 तत्रासीनः स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व माभूदस्याः प्रणयिनिर्मयि स्वप्ने लब्धे
 कथं चित्संचयः कंठच्युतमुजलताग्रं थिगाढोपगृहं ॥ १०५ ॥ तामुत्थाप्य स्वजलक
 शिकाशीतलेनानिलेन प्रत्या स्वस्थां सममभिनवैर्जीलकैर्मालतीनां विद्युद्भ्र
 मेः स्तिमितनयनां त्वसनाथे गवाक्षे वैकुंधीरस्तनितवचनैर्मालिनीनां प्रक
 मेथाः ॥ १०६ ॥ भर्तुर्मित्रं प्रियमविधवे विद्धि मामंबुवाहंतं संदेशे मनसि निहि
 तैरागतं त्वत्समीपं ॥ यो वृंदानि त्वरयति पथि आसतां प्रोषितानां मंदस्निग्धे
 र्ध्वनिभिरं वलावेशिमोक्षोत्सुकानि ॥ १०७ ॥ इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवीमु
 खीसां त्वामुल्कं ठोष्टु सितहृदयावीक्ष्य संभाष्य चैवं ॥ ओष्यत्यस्मात्परमं वहिता

श्रुतेन यने यस्याः साता
 ॥ ४ ॥ त्वया सानाथं स्वत
 सनाथस्तस्मिन् ॥ ४ ॥
 स्तनितानां गज्जिताने
 रं वचनानि स्तनितवच
 नानितैः ॥ ४ ॥ अंबुवह
 तीति अंबुवाहंतं ॥ ५ ॥ त
 स्य संदेशः तत्संदेशास्ते
 ५ ॥ जित्वरासंभ्रमे ॥ त
 वसमीपः त्वत्समीपः तां
 ६ ॥ त्वरयति वेगं कार
 यति ॥ मंदाश्रिते
 स्निग्धाश्च संतैः ॥ ६ ॥ अ
 वलानां वेष्यः अवला
 वेष्यः तासां मोक्षः तस्मि
 न्नुत्सुकानि नुत्साहयु
 क्तानि ॥ ७ ॥ त्वधिष्ठा
 खाते कथिते सति = का
 कं इव मैथिली पवनतन
 यमिव ॥ यथा मैथिली
 पवनतनयं वीक्ष्य संभा
 ष्य अश्रोषत् चतकं ई

स्वस्यांगं स्वंगं श्यामायां स्वंगः श्यामास्वंगस्तं = ८॥ सुष्ठु अंगः स्वंग इति वा ॥ ८॥

मेघदूतकाव्ये ७

१७

कांतानां दंतः कांतो दंतः = सुहृदोऽनुपहतः सुहृदुपहतः ॥ १॥ आयुर्विद्यते र्यस्य स प्रायुष्मान् तस्य संबोधने ॥ उपकारकं ॥ प्रव्यापन्नः प्रमत्तः ॥ २॥ कुशलविद्युक्तः त्वयारहितः ॥ ३॥ पूर्वं आभाष्यं पूर्वीभाष्यं = संदेशं ॥ सुलभविपदां सुलभा विपदयेषां तेषां ॥ ३॥ एवं सत्यं = प्रकर्षणतनु = सूक्ष्मेण = गाढं यथा स्यात्तथा तस्य गाढतमेन ॥ ४॥ अश्रेण सह वर्तमानं साश्रुतेन ॥ ४॥

सौम्यं सौमंतिनीनां कांतो दंतः सुहृदुपहतः संगमात्किं विदूतः ॥ १०८ ॥ तौ मयुष्मन् मे
मवैवचनादौत्मना बोधकं तु ब्रूयादेवं तव सहचरो गमगिर्याश्रमस्थः ॥ प्रव्याप
पन्नः कुशलमवलैष्टं त्विदं विद्युक्तः ॥ पूर्वीभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदेव
॥ १०९ ॥ अंगेनांगं प्रतनुतनुना गाढतमेन तं साश्रेणां शुद्धद्वयमविरतो कंठमु
कंठितेन ॥ नलोष्ठासं समधिकतरोष्ठासिनादूरवर्ती ॥ संकल्पे सौविशिति विधि
नावैरिणारुद्धमार्गः ॥ ११० ॥ शृणुयं यदैपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्कर्मलो
नः कथयितुं मभूदोननस्पर्शलोभात् ॥ सौति कांतः अवराविषयं लोचनाभ्या
मदृश्य ॥ स्वामुलंकाविरचितपदं मुखे नेदं मोह ॥ १११ ॥ श्यामास्वंगं वकि

॥ अशुद्धवति शोभेवंशी
ले अशुद्धवत् ॥ ४॥ अवि
रता अविस्तीरु कंठा
प्रीतिर्यस्य सत् अविस्ती
कंठं = ४॥ कंठायाता
ने सनायस्य तत् कंठि
तेन ॥ ५॥ नलोष्ठासं
स्वांसं यस्य यस्मिन्वा
नलोष्ठासं ॥ ५॥ समधि
कतर नोष्ठासं यस्य तत्
समधितर नोष्ठासं तेन ॥
५॥ दूरे वर्तते इत्येवंशील
दूरवर्ती ॥ ५॥ विशिति
मुपति ॥ ५॥ वैरमस्यास्ती
ति वैरीतेन ॥ ६॥ रुद्धमा
श्रियस्य स ॥ ६॥ आननस्य
स्पर्शः तस्मिन् लोभस्त
स्मात् ॥ ७॥ सः यदुः ॥ अ
वरास्य विषयतः ॥ ७॥
कंठ १७ याविरचिता
निपदानि विभक्त्यंता
नियस्मिन् तत् ॥ ८॥ ०

॥चकिताचासोहरिणीचचकितहरिणीतस्याःप्रेक्षणेनस्मिन्॥१॥दृष्टेःपातातान्॥१॥वक्रस्यछायातां=वक्रविंशस्वरूपं
 तथैः॥वह्नीणांभारावह्नीभारास्तेषु॥१॥नद्यावीचयःनदीवीचयस्तासु=२॥भ्रुवोविलासाःभ्रुविलासास्तान्=२॥धा
 रयासिकंधारासिकंधारासिकंधततस्थलंचधारा०तद्वत्सुरभीतस्या॥३॥तवमुखंत्वमुखंतस्य॥३॥क्षिप्रकृपे=त्वंजा

तहरिणीप्रेक्षणेदृष्टिपातान्वक्त्रछायांशशिनिशिनांवह्नीभारेषुकेशान्॥१॥नत्य
 श्यामिप्रतनुषुनदीवीविषुभ्रुविलासानहंतैकस्यैकविदपिनंतैभीरुसादृश्य
 मस्ति॥१॥धारासिकस्थलसुरभिणस्त्वमुखस्यांस्त्वबालेदूरीभूतंप्रतनुमपि
 मांपंचवाणःक्षिणोति॥धर्मातेःस्मिन्विगणयकथंवासराणिब्रजेयुर्दिकसंस
 कप्रविरलघनव्यस्तसूर्यातपानि॥१॥३॥मित्रांसद्यःकिशलयपुटान्देवदा
 रुदुमाणांयैतर्क्षीरश्रुतिसुरभयोदक्षिणेनप्रवृत्ताः॥प्रालिङ्ग्यतेगुणवति
 मयातेतुषाराद्रिवाताः॥पूर्वस्येष्टंयदिकिलभवेदंगमेभिस्तवेति॥१॥४॥त्वामा
 लिख्यप्रणयकुपितांधातुरागैःशिलाया॥मात्मानंतैचरणपतितंयावदिच्छा

नीहि॥व्रजगती॥विहसं
 सक्तःदिकसंसक्तश्चासौ
 प्रविरलघनश्च दि०तेन
 व्यस्तश्चादितःसूर्यातप
 येषुतानि=५॥किशलय
 नांपुटास्तान्=५॥कल्पव
 हाणां॥५॥कथंभूतातेवाताः
 तेषांक्षीरंततक्षीरं॥क्षीरस्य
 श्रुतिःश्रवणं॥क्षरणं॥तथा
 सुरभयः=६॥गुणविद्यंते
 यस्यासातस्यासंबोधनं॥६॥
 तुषाराद्रेःवाताःतुषाराद्रि
 वाताः॥वातैः॥प्रणयेन
 कुपितातां=धातोःरागाः
 तैः॥८॥चरणयोःपतितं
 चरणपतितस्तं॥८॥

मेघदूतकाव्यं

१८

॥वदितैः=आश्वाद्यते।नौ-आवयोः=।दधीयामाःप्रहंशःपासांताः=रात्रिः॥२॥सर्वीश्वता-प्रवस्था-तासु।२।मंदमंद-आ-
तपोयस्मिन्तत्॥३॥चुटुलेनयनेयस्यासातस्यासंवोधनं।३।दुर्लभाप्रार्थतायस्यतत्तुर्लभप्रार्थनं।३॥गाढानुष्मायासुताता-
भिः॥४॥अशरणादीनं।४।तववियोगतद्वियोगःतस्यव्यथाताभिः॥४॥अवगतायन्सन=अलंवनंकरोमि।५।कल्याणोस्या

मिकर्तुं॥^{१३}अश्वे^{१२}स्तावन^{१०}मुहु^{१८}रुपचितै^{१४}र्दृष्टि^{१६}गालु^{१५}पते^{१७}मै^{१६}कूर^{१८}स्तस्मिन्^{२३}पिने^{२४}सहते^{२६}संग^{२५}
मनो^{२३}रुतांतः॥१५॥संक्षिप्यते^{१८}रुगमिव^{१३}कथं^{१४}दीर्घयामा^{१५}स्त्रियामाः॥सर्वावस्था
स्व^{१६}हरपि^{१७}कथं^{१८}मंदमंदातपं^{२१}स्यात्॥इत्थं^३चेत^१अदुलनयने^२दुर्लभप्रार्थनं^३मैगाढो
आभिः^४रुतमै^५शरणां^६त्वद्वि^७योगव्यथाभिः॥१६॥इत्थौ^२त्मानं^३बहुवि^४गणयन्ती^५म
नैवा^६बलं^७वेत^८कल्याण^९त्वमपि^{१०}सुतगं^{११}मोगमः^{१२}कातरत्वं॥कस्मात्^{१३}तंतं^{१४}मुखं^{१५}मुप
गतं^{२३}दुखं^{२२}मेकांततो^{२१}वा^{२०}नीचैर्गच्छत्युपरि^{२६}चैदशा^{२८}वैक्रेने^{२५}मिक्रमेण॥१७॥ममाका
शप्रणिहितभुजंनिर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्तै^{१८}कथमपि^{१५}मया^{१६}स्वप्नसंदर्शनेषु॥
पश्यंतीनां^{१९}नैखलु^२बहुशो^३नस्थली^४देवतानां॥मुक्ता^५स्थूलाः^६तरु^७किशलये^८ष्वेषु॥

स्तीति तस्यासंवेदनं=५॥
माप्रापं।५।कातरत्वं=सि-
रंतरं=प्राप्तं॥५॥निरंतरः।
चक्रस्यनेमयःपुष्टिकाःता-
सांक्रमःतेन=६॥आका-
शेषराहितोप्रेरितोभुजो
येनसतं॥७॥निर्दययाआ-
श्लेषहेतुस्तस्मात्।७।स्वप्न-
स्यसंदर्शनानिस्वप्नसंदर्श-
नानितेषु॥७॥स्थल्याःदे-
वताःस्थलीदेवतातासां
॥८॥मुक्तावरस्थूलामुक्ता-
स्थूलाः।८॥तरुणांकि-
शलयानितरुकिशल-
यानितेषु॥८॥

१८

अश्रूणां लेशः ॥ ११ ॥ भुजगशयनं = विरहेन गणित = २॥ अलन अभिलाषः ॥ परिणतः शरच्चंद्रिकाः यासुताः स्तासु ॥ ३ ॥
 कंठेलगा = गत्वा प्राप्य = जागरिता = अंतर्हीसेन सह वर्तमानाय स्यात्क्रियायां = कौनीयका = कुशलो स्यात्स्ती
 तिकुशलीनं ॥ ६ ॥ अभिज्ञानस्य सदंतस्य दानस्तस्मात् ॥ ६ ॥ ज्ञात्वा ॥ धंसोऽस्तियेषां तेतान ॥ ७ ॥ न भोगो

ले^१ शः^२ पतंति^३ ॥ ११८ ॥ शा^४ पां^५ तो^६ मे^७ भुजगशयना^८ दु^९ स्थिते^{१०} शार्ङ्ग^{११} पाणौ^{१२} शेषा^{१३} न^{१४} मा^{१५} सा^{१६}
 न^{१७} ग^{१८} म^{१९} य^{२०} च^{२१} उ^{२२} र^{२३} लो^{२४} चने^{२५} मी^{२६} ल^{२७} यित्वा^{२८} ॥ पश्चा^{२९} दा^{३०} वां^{३१} विरह^{३२} गणितं^{३३} तं^{३४} तं^{३५} मा^{३६} त्मा^{३७} मि^{३८}
 ला^{३९} षं^{४०} निर्व^{४१} द्या^{४२} वः^{४३} परिणत^{४४} शरच्चंद्रिका^{४५} मु^{४६} ह्नि^{४७} पासु^{४८} ॥ ११९ ॥ भू^{४९} य^{५०} श्चा^{५१} हे^{५२} त्वं^{५३} म^{५४} पि^{५५} श^{५६}
 यने^{५७} कंठ^{५८} लग्ना^{५९} पुरा^{६०} मे^{६१} निद्रां^{६२} गत्वा^{६३} किं^{६४} म^{६५} पि^{६६} रु^{६७} दती^{६८} म^{६९} त्वरं^{७०} विप्र^{७१} बुद्धा^{७२} सां^{७३} तं^{७४} ही^{७५} सं^{७६} कं^{७७}
 थितं^{७८} म^{७९} स^{८०} रु^{८१} तं^{८२} दृष्टं^{८३} त्वया^{८४} मे^{८५} दृष्टः^{८६} स्वप्ने^{८७} कि^{८८} त^{८९} वरं^{९०} मय^{९१} न^{९२} काम^{९३} पित्वं^{९४} मये^{९५} ति^{९६} ॥ १२० ॥
 एत^{९७} स्मा^{९८} मां^{९९} कुशलि^{१००} न^{१०१} मे^{१०२} भिज्ञा^{१०३} न^{१०४} दाना^{१०५} हि^{१०६} दित्वा^{१०७} मा^{१०८} कौली^{१०९} ना^{११०} द^{१११} मित^{११२} न^{११३} यने^{११४}
 म^{११५} पि^{११६} श्चा^{११७} मनी^{११८} भूः^{११९} स्नेहा^{१२०} ना^{१२१} हुः^{१२२} किं^{१२३} म^{१२४} पि^{१२५} चिर^{१२६} हे^{१२७} धं^{१२८} सि^{१२९} न^{१३०} स्ते^{१३१} ह्यं^{१३२} भोगा^{१३३} दि^{१३४} द्द्वे^{१३५} वं^{१३६} सु^{१३७} मु^{१३८}
 प^{१३९} चित^{१४०} रसाः^{१४१} प्रम^{१४२} राशी^{१४३} न^{१४४} वंति^{१४५} ॥ १२१ ॥ प्रा^{१४६} श्चा^{१४७} म्ये^{१४८} वं^{१४९} प्रथ^{१५०} म^{१५१} विरह^{१५२} आ^{१५३} दु^{१५४} प्रशो^{१५५} कां^{१५६} सं^{१५७} वी^{१५८}

येषां ते भोगाः ॥ निरं
 तराः ॥ प्राश्वास्य = पो
 षयित्वा = एवं प्रोक्तं =
 उग्रः शोको यस्यः सा
 तां ॥ ८ ॥

तं ही संघथा स्यात्तथा ॥

धनपतेपुरी अलकातां
॥८॥

मेघदूतकाव्यं०

१७

॥ त्रीणि नयनानि यस्य स त्रिनयनः तस्य वृषः तेन गृत्वा तानि कूटानि यस्य स तस्मात् ॥१॥ निवृत्तः पञ्चाच्चलितः ॥
अभिज्ञानेन सह वर्तमान इति साभिज्ञानं । साभिज्ञानं प्रहितं प्रेरितं कुशलं येषु तानि तैः ॥२॥ तस्माच्चोसि
तद्वच्चोसितैः ॥२॥ कुंदस्य प्रसवानि कुं० तद्वत् शिथिलं अल्पजीव ॥ हे मेघ = अल्पजीव तमित्यर्थः ॥२॥ बंधो
तां ॥ शैलादां शुत्रिनयनवृष्टोत्खातकूटानि वृत्तः ॥ साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्ते
द्वयोभिर्ममापि प्रातः ॥ कुंदप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥२२॥ कच्चित्सौ
म्यमेव सितमिदं बंधुकृत्यं त्वय्यामे ॥ प्रत्यादेशो नैव नु नवतो धीरतां कल्पयामि ॥
निःशेषोऽपि प्रदिशसि जलं योचितं श्वातकेभ्यः ॥ प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सि
तार्थं क्रियेवौ ॥२३॥ एतत्कृत्वा प्रियं मनुचितप्रार्थनावर्त्मनो मे ॥ सोहादाद्दोहावि
धुरइति वामे नु कोशकोशबुद्ध्या ॥ इष्टान् देशान् विचरं जलदप्रावृषा संभृतश्री
मोर्भूदेवं देवैर्गमपि चेतैर्विचकताविप्रयोगः ॥२४॥ इत्याख्याते सुरपति सर्वोशे
लकुल्यां पुरीषु ॥ स्थित्वा स्थित्वा धनपतिपुरीवासरैः कैश्चिदपि ॥ मत्वा गारं

कृत्यं वं = ३॥ प्रत्यादेशो
तपश्चाद्गमनार्थं निरि
तः शोच्यस्य तसः ॥ प्र
तिदत्तं ॥३॥ न क्लिष्टमा
षणी वाच्यमादेशो वच
नं वच इति शशरीवे ॥३॥
न प्रत्यादेशात् करिष्या
मीति वचनात् ॥३॥
अनुचितं प्रार्थनावर्त्त
यस्य स तस्य = ५॥ सुह
दभावः सोहादं तस्मा
त् = ५॥ अनुकोशस्य बु
द्धिः अनु० तथा ६॥ को
दृशस्त्वं । संभृता संभृत
श्रीयस्य सा ६॥ इति क
थिते सति = ७॥ सुरपतेः
सर्वो ॥८॥ शैला
अनद्यश्च पुर्व्यश्च शै
लकुल्यपुर्व्यस्तासु ॥८॥

॥ कनकैरुचितः कनकरुचितः ॥ १॥ मेघस्य = समीपे ॥ २॥ कितैः तलं कितितलं तस्मिन् गतानां ॥ ३॥
 रामजिरे ॥ ४॥ निगदितश्चासौ पंथाः च निगदितं पंथाः तेन ॥ ५॥ गलितविभ्रवो यस्य यस्माद्गलित
 विभ्रवस्तं = २॥ दृष्टानि च यानि चिह्नानि तैः ॥ ३॥ प्रणयेन मधुरं प्रणयमधरयथा स्यात्तथा ॥ ३॥ काम
 कनकरुचितं लङ्कणैः पूर्वमुक्तैस्वस्योत्सर्गैः कितितलगतां तां च दीनां ददर्श
 ॥ १२५ ॥ तस्माद्देर्निगदितपथाशीघ्रमेत्यालकायां यद्वागारंगलितविभ्रवं दृ
 ष्ट्विहैर्विदित्वा यत्संदिष्टं प्रणयमधुरं गुह्यकेन प्रयत्ना तैर्देहिन्याः सकल
 मवदत्कामरूपी पयोदः ॥ १२६ ॥ तं संदेशं जलधरवरो दिव्यवाचा च चक्रे ॥
 प्राणांस्तस्यां जनहितरतोरहितुं यद्वधा प्राप्योदतं प्रमुतिमनाः सापि
 तैस्त्योस्वमर्तुः केषां न स्यादनिमतफला प्रार्थनां ह्युत्तमेषु ॥ १२७ ॥ अत्वा वा
 तं जलदकथितां तां धनेशोऽपि सचः ॥ १२८ ॥ शोपस्यांतं करुणहृदयः संविधाय
 स्तकोपः संयोज्यैतौ विगलितशुचौ दंपती हृष्टचितौ ॥ १२९ ॥ भोगानिष्टान्नविर

एवरूपो यस्य स ॥ ४ ॥
 जलधराणां मध्ये वरः ।
 उं दिव्याचासौ वाक् च
 दिव्यावाक् तथा ॥ ४ ॥
 जनस्य हितः जनहितः
 तस्मिन् रत्नजः प्रमुदि
 तं मनो यस्य सा = ५ ॥
 अभिमतं फलं स्यं यस्या
 सा अभिमतफला ॥ ६ ॥
 जलदेन कथिता = करु
 णा हृदयस्य स ॥ ७ ॥ अस्त
 अस्तगतः कोपो यस्य स =
 ॥ ८ ॥ मेलयित्वा = विग
 लितशुचः शोको ययो
 स्तौ ॥ ९ ॥ जाया च पतिश्च
 दंपती ॥ १० ॥ हृष्टचितं य
 यो स्तौ ॥ ११ ॥ निरंतरं सुखं
 यथा स्यात्तथा ॥ १२ ॥

१५/१
कौमोदुखशा

20

70

कालिदास

मेघ दूत
कृत

50320

कामं

श्रीराजाप्रभौनपेचंद्रेयकेरुत्रियशक्तयोरिति विष्णुः ॥३॥ करकस्तु करके

स्त्रीणां स्पर्शं प्रियं गुर्विकशतिवकुलः सीधगंडूषसेकात्रपादाघाताद
शोकस्तिलककुरवौ नीरुणा लिंगनाभ्यां ॥ मंदारो नर्मवाक्यान्मदुमधु
हसनाच्चंपकोवक्रवाक्याधृतोगीतान्नमेरुर्विकसतिचपुरो नर्तनात्कल्लि
कारः ॥१॥ ८६॥

स्पादाक्रोशेचकमंडलौ पक्षिमेदेकरेचास्तिकरकातुघनोपलइति विष्णुः ॥५॥
पुष्पाद्यत्पादकंद्रवंदो हृदं स्पातुकृता क्रियेति शार्ङ्गवे ॥ ८६ ॥ रामायन

कालिदास

मेघ दूत
कृत

२१

